

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedra**

Gretos Lenkšaitės
V kurso, taikomosios jurisprudencijos
studijų šakos studentės

Magistro baigiamasis darbas

**Sąžiningumas kaip teisiškai ginama vertybė: Lietuvos teismų
jurisprudencijos pavyzdžiu**
**Honesty as a Legally Protected Value: Example of the Jurisprudence of
Lithuanian Courts**

Vadovė: Doc. Dr. Giedrė Lastauskienė
Recenzentas: Doc. Dr. Jaunius Gumbis

Vilnius
2023

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Magistro baigiamajame darbe analizuojama sąžiningumo, kaip vertybės, išraiška bei gynimas Lietuvos teismų jurisprudencijoje. Pasitelkiant literatūros šaltinius, teisės aktų ir Lietuvos Respublikos teismų jurisprudencijos analizę, siekiama išsiaiškinti sąžiningumo filosofinę, religinę, teisinę sampratą bei rasti jų (sampratų) savitarpio ryšį. Manoma, kad sąžiningumo vertybė bei principas yra tapačios kategorijos. Daugiausia dėmesio skiriama Lietuvos teismų sprendimams, kuriuose pateikiami (ne)sąžiningo elgesio pavyzdžiai. Pastebima, kad teisė ir sąžinė yra susijusios. Lietuvos Respublikos teismai ne tik nustato sąžiningo elgesio standartus, bet ir juos gina – taiko atitinkamas sankcijas.

Pagrindiniai žodžiai: sąžinė, sąžiningumo principas, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, jurisprudencija, sutarčių teisė, apkalta.

The master's thesis analyzes the expression and defense of honesty as a value in the jurisprudence of Lithuanian courts. With the help of literary sources, the analysis of legal acts and jurisprudence of the courts of the Republic of Lithuania, the aim is to find out the philosophical, religious, and legal concept of honesty and to find their (concepts) mutual connection. It is believed that the value and the principle of honesty are in the same category. Most of the attention is paid to the decisions of Lithuanian courts, which provide examples of (un)fair behavior. It is observed that law and conscience are related. The courts of the Republic of Lithuania not only establish the standards of honest behavior, but also defend them - apply appropriate sanctions.

Keywords: conscience, the principle of honesty, the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, the Supreme Court of Lithuania, jurisprudence, contract law, impeachment.

TURINYS

IŽANGA	2
1. SAŽININGUMAS KAIP FILOSOFINĖ BEI RELIGINĖ KATEGORIJA	5
2. SAŽININGUMAS KAIP TEISINĖ KATEGORIJA	10
2.1. Sąžiningumo principas ir vertybė	10
2.2. Sąžiningumo principo samprata.....	11
2.3. Argumentavimas remiantis sąžiningumo principu	15
3. SAŽININGUMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISMŲ JURISPRUDENCIJOJE: APKALTOS IR SUTARČIŲ TEISĖS BYLŲ PAVYZDŽIU	20
3.1. Sąžiningo elgesio charakteristika Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje: apkaltos bylų pavyzdžiu	20
3.2. Sąžiningumo principo taikymas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje: sutarčių teisės bylų pavyzdžiu	26
IŠVADOS	41
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	43
SANTRAUKA	51
SUMMARY	52

IŽANGA

Temos aktualumas. O.V. Holmsas jaun. yra nurodęs, jog teisė nėra moralinių priesaikų sistema, ji – tik galimos baudmės įrankis, taikomas „blogam žmogui“ (Stout, 2017, p. 26-27). „Blogas žmogus“ patikimai laikosi taisyklių ne dėl to, kad jam taip liepia vidinis balsas, vadinamas sąžine, bet siekdamas išvengti neigiamų materialinių padarinių (Stout, 2017, p. 27). Manytina, jog O.V. Holmsas jaun. plėtojama „blogo žmogaus“ teorija yra pernelyg griežta, kadangi pastebima, jog teisė ir moralė yra tarpusavyje susijusios. Teisiniame diskurse neretai yra akcentuojama lotyniška sentencija *Lege Sine Moribus Vanæ*, reiškianti, jog įstatymai be moralės yra beverčiai (Stout, 2017, p. 27). Per sąžiningumo principą į teisę ateina moralė. Sąžiningumo principas yra įtvirtintas Lietuvos teisės aktuose, tokiuose kaip Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, Lietuvos Respublikos darbo kodeksas ir pan., tačiau šiuose dokumentuose nėra atskleidžiamas sąžiningumo turinys. Pastarasis yra įvairiareikšmis ir priklauso nuo faktinių aplinkybių. Atitinkami autoriai, pavyzdžiui, V. Mikelėnas, V. Pakalniškis, nurodo, jog sąžiningumo principas yra civilinės teisės, bet ne bendrasis teisės principas (Mikelėnas *et al.*, 2001, p. 74; Pakalniškis, 2004, p. 66). Sąžiningumo principas pripažįstamas ir konstituciniu aspektu. S. Palevičienė nurodo, kad tiesiogiai sąžiningumo principas, kaip vienas iš motyvuojamųjų argumentų, įvardintas ne vienoje dešimtyje nutarčių (Palevičienė, 2022). Galima išvelgti, jog atitinkamais atvejais bendrieji teisės principai, be kita ko – sąžiningumo principas, lyg ir tampa argumentavimo „mantra“, „Šventąja Trejybe“, kuria lieka „įtikėti“ tada, kai nėra paaiškinimų, kodėl konkrečioje situacijoje buvo taikyti minėtieji principai (Baltrimas, Lankauskas, 2014, p. 19).

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti, ar sąžiningumas yra teisiškai ginama vertybė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje. Šiam tikslui įgyvendinti yra keliami tokie **uždaviniai**:

1. Išanalizuoti sąžiningumo filosofinę bei religinę sampratą.
2. Išanalizuoti sąžiningumo teisinę sampratą.
3. Išanalizuoti Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2004 m. – 2022 m. išvadas dėl Respublikos Prezidento bei Seimo narių, kuriems pradėtos apkaltos bylos, veiksmų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.
4. Išanalizuoti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. – 2022 m. nutartis, susijusias su sutartiniais teisiniais santykiais. Atkreiptinas dėmesys, kad galimi pavieniai atvejai, kai mokslo tiriamajame darbe bus nagrinėjamos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys,

nepatenkančios į nurodytą laiko tarpą, tačiau jose pateikti išaiškinimai iki šiol yra pasitelkiami nagrinėjant analogiškas bylas.

Tyrimo objektas – sąžiningumo, kaip vertybės, apibūdinimas mokslinėje literatūroje bei išraiška ir gynimas Lietuvos teismų jurisprudencijoje. Nurodytina, kad magistro baigiamajame darbe bus analizuojama Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencija. Šie teismai pasirinkti dėl jų ypatingos vietos teisinėje sistemoje – Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, vykdydamas konstitucinį teisingumą ir nustatyta tvarka nagrinėdamas konstitucinės justicijos bylas, užtikrina Lietuvos Respublikos Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje bei tinkamą jos laikymąsi, o Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, sprenddamas teisinius ginčus ir priimdamas atitinkamus sprendimus, formuoja vienodą teismų praktiką, patikrina, ar žemesnės instancijos teismai nepadarė teisės aiškinimo bei taikymo klaidų.

Tyrimo metodai. Norint pasiekti magistro baigiamojo darbo tikslą bei įgyvendinti nurodytus uždavinius, taikyti empiriniai bei teoriniai moksliniai tyrimo metodai :1) lingvistinis metodas pasitelktas siekiant išanalizuoti sąžiningumo, kaip filosofinio, religinio bei teisinio reiškimo, prasmę; 2) istorinis metodas pasitelktas tam, kad būtų galima nustatyti sąžiningumo bei sąžiningumo principo ištakas; 3) analizės metodas taikytas tiriant su sąžiningumo klausimu susijusius Lietuvos Respublikos teisės aktus, Lietuvos Respublikos teismų sprendimus, teisės doktriną; 4) lyginamasis metodas pasitelktas lyginant filosofiniuose bei religiniuose šaltiniuose pateiktą sąžiningo elgesio sampratą su Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sprendimuose nurodomu sąžiningo elgesio modelio. Lyginamasis metodas reikalingas ir Lietuvos Respublikos teismų sprendimų lyginimui; 5) sisteminis metodas taikytas siekiant nustatyti sąžiningumo principo vietą teisinėje sistemoje.

Tyrimo originalumas. Atlikus mokslinės literatūros analizę pastebėta, kad Lietuvos teisės doktrinoje yra išsamiai analizuojamas sąžiningumo principo turinys, genezė, įtaka teisėjų diskrecijai. Nurodytomis temomis yra rašęs R. Balčikonis, D. Bublienė, J. Baltrimas, S. Drazdauskas, G. Lastauskienė, M. Lankauskas, V. Mikelėnas, S. Palevičienė ir kt. 2018 m., Vilniaus universiteto, Teisės fakulteto studentė Irena Kurasova, parengė magistro baigiamąjį darbą „Bendrieji teisės principai ir jų taikymo ypatumai Lietuvos teismų praktikoje“. Galima įžvelgti, kad iki šiol mokslo tiriamuosiuose darbuose nebuvo atskleisti nagrinėjamos temos aspektai. Be kita ko, šio mokslo tiriamojo darbo originalumą patvirtina ir tai, kad jame: 1) nagrinėjama sąžiningumo filosofinė bei religinė samprata, kuri yra siejama su teisiniame diskurse pateikiama sąžiningumo samprata; 2) sąžiningumas analizuojamas kaip vertybė,

principas bei argumentas; 3) atkreipiamas dėmesys į tai, kad sąžiningumas, kaip vertybė, ir sąžiningumas, kaip principas, yra tapačios kategorijos; 4) išsamiai aptariamos Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išvados dėl Respublikos Prezidento, Seimo narių, kuriems pradėtos apkaltos bylos, veiksmų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Ši konstitucinės justicijos bylų kategorija pasirinkta todėl, kad apkaltos bylose aiškiai ir nedviprasmiškai pateikiama sąžiningo elgesio charakteristika; 5) išsamiai nagrinėjama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencija, susijusi su sutartiniais teisiniais santykiais. Pabrėžtina, kad sąžiningumo principas pripažįstamas fundamentaliu sutarčių teisės principu. Be kita ko, pastebima, jog Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, nagrinėdamas ginčus dėl sutartinių įsipareigojimų nevykdymo arba netinkamo vykdymo, pabrėžia, kad sąžiningumas, kaip vertybė, privalo būti ginamas.

Svarbiausi tyrimo šaltiniai. Siekiant atskleisti sąžiningumo filosofinę bei religinę sampratą, nagrinėtas Naujasis Testamentas, Katalikų Bažnyčios katekizmas, A. Paškaus leidinys „Sąžinė psichologiniu požiūriu“, L. Stout knyga „Sąžinės ugdymas: kaip geri įstatymai formuoja gerus žmones“, Aristotelio etinis veikalas „Nikomacho etika“. Pateikiant sąžiningumo principo reikšmę, remtasi Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaru, civilinės teisės vadovėliais. Pagrindiniai teisės aktai, analizuojami magistro baigiamajame darbe – Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Daugiausia dėmesio skirta Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išvadoms dėl Respublikos Prezidento, Seimo narių, kuriems pradėtos apkaltos bylos, veiksmų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartims, kuriuose sprendžiami klausimai dėl sąžiningo asmens elgesio sutartiniuose teisiniuose santykiuose.

1. SAŽININGUMAS KAIP FILOSOFINĖ BEI RELIGINĖ KATEGORIJA

Pastebima, kad sąžiningumas yra stabiliai įsitvirtinęs vakarietiškoje kultūroje. Sąžiningumas – įvairiareikšmė, mokslinio apibrėžtumo stokojanti sąvoka. Lietuvių kalboje netrūksta žodžių, kurie yra sąžiningumo sąvokos sinonimai, pavyzdžiui, teisingumas, protingumas, rūpestingumas, apdairumas, dorumas, etiškumas, humaniškumas ir pan. Žodis „sąžiningumas“ kildinamas iš žodžio sąžinė, reiškiančio gebėjimą protiškai ir emociškai įvertinti savo veiksmus pagal istoriškai susiformavusias moralės normas (Lietuvių kalbos žodynas, 2018). Atsižvelgiant į tai, šiame magistro baigiamajame darbe sąvokos „sąžiningumas“, „sąžinė“ bus vartojamos kaip tapatūs terminai. Lietuvių kalbos žodyne nėra pateikta sąžiningumo reikšmė, tačiau ji yra glaudžiai susijusi su žodžiu „sąžiningas“. Pagal žodynuose pateikiamas galimas reikšmes, sąvoka „sąžiningas“ reiškia tokį elgesį, kuris yra: 1) teisingas ir atitinkantis sąžinę (Lietuvių kalbos žodynas, 2018); nuoširdus bei atviras (Cambridge Dictionary); 3) leidžiantis įgyti pagrįstą pasitikėjimą (Merriam – Webster Dictionary); 4) toks elgesys, kuriuo vengiama meluoti, vogti ar kitu būdu apgauti (Cambridge Dictionary). Apie sąžinę labai dažnai yra kalbama filosofiniu, religiniu požiūriu, todėl šioje magistro baigiamojo darbo dalyje į sąžiningumą / sąžinę bus žiūrima per filosofinę bei religinę prizmę. Sąžiningumo nagrinėjimas filosofiniu bei religiniu aspektu yra reikšmingas siekiant rasti bei suprasti teisės ir sąžinės sąsajas kitose šio mokslinio tiriamojo darbo dalyse.

Č. Darvinas nurodo, kad bet koks gerai išsivysčiusius socialinius instinktus turintis gyvūnas, neišvengiamai turėtų įgyti ir moralės suvokimą arba sąžinę (Darvinas, cituota Stout, 2017, p. 105). Pasak A. Paškaus, sąžinė – tai plačiašaknis medis, kuris užpildo vidinę bei išorinę žmogaus gyvenimo erdvę (Paškus, 1991, p. 7). Žmogiškojoje egzistencijoje nėra nieko, kas nebūtų vienu ar kitu būdu susiję su sąžine. Sąžinė kildinama iš Dievo, tradicijų bei asmens prigimties. E. Fromo teigimu, sąžinė negali būti kildinama nei iš Dievo, nei iš visuomenės. Mokslininkas atkreipia dėmesį, kad tai yra „tikrojo mūsų aš“ balsas, kuris kviečia produktyviai gyventi, pilnai ir harmoningai vystytis ir tapti tais, kuo mes jau „esame galimybėje“. (From, 1952 cituota Paškus, 1991, p. 34). A. Paškus nurodo, kad sąžinė pasižymi skirtingais aspektais, todėl gali būti pripažįstama kaip žmogaus prigimtyje esanti dispozicija arba kaip žmogaus laisvo apsisprendimo aktas (Paškus, 1991, p. 43). Pirmoji reikšmė suponuoja, kad (įgimta) sąžinė glūdi žmogiškosios būties gelmėse ir visiems yra vienoda. Ji nepriklauso nuo asmens laisvės ir egzistuoja nepriklausomai nuo to, ar jis (individas) ją pripažįsta, ar ne, pildo sąžinės reikalavimus, ar juos atmeta (Paškus, 1991, p. 43). Antroji samprata pabrėžia, kad sąžinė

kiekvienam individui yra skirtinga, t. y. savita, unikali. Individas, žinodamas bei suprasdamas tai, kas yra teisinga bei derama, įvertinęs konkrečias aplinkybes, kuriose jis yra, sprendžia, kas atitinkamu atveju yra sąžiningas sprendimas. Sąžinė, kaip sprendimas, atliktas pasitelkiant proto galias ir jausmines apraiškas, yra laisva. Nors tai visiškai savita asmens išraiška, be įgimtos sąžinės asmuo būtų moraliai miręs (Paškus, 1991, p. 43). Manytina, kad nurodytos sąžinės kilmės (įgimta bei asmens valios laisva išraiška) yra tam tikro virsmo stadijos, bet ne atskiri atsiradimo šaltiniai. Įgimta sąžinė padeda asmeniui morališkai atsiskleisti, todėl tik supratęs, kad jo būtyje glūdi sąžinė, individas gali ją ir kitus svarbius dėsnius (proto ir jausmo) įgalinti priimti sprendimus, kurie būtų nesavanaudiški, nukreipti į gerį. Kalbant apie tai, būtų galima paminėti ir G.V.F. Hėgelį, kuris sąžinę pripažįsta absoliučia subjektyviosios savimonės teise, t. y. būtent žinoti savyje ir savęs pačios, kas yra teisė bei pareiga, ir nepripažinti nieko, išskyrus tai, ką ji žino apie gerį (Hegel, 2000, p. 109).

Iki XVIII a., Vakarų Europos etikoje vyravo iš Antikos paveldėta intelektualinė sąžinės samprata (Stančienė, 2001, p. 25). Sąžinė buvo prilyginama protui, žinojimui, suvokimui. Pirmoji žodžio „sąžinė“ reikšmė sieta su sangražiniu posakiu „*synoida emauto*“, reiškiančiu pažinti bei suvokti savo veiksmus (Charlamov, 2010). Senovės graikų filosofas Sokratas šią sentenciją siejo su asmens atlikto (neigiamo) poelgio įvertinimu. Posakis „*synoida emouto*“ buvo apibūdinamas kaip žinojimas bei suvokimas padarius ką nors neigiamo (Charlamov, 2010). T. Akvinietis akcentuoja, jog sąžinė yra aktas, kuris suponuoja žinojimo santykį. Sąžinė liudija, sulaiko, skatina, kankina ir prikaišioja (Stančienė, 2001, p. 27). Anot T. Akviniečio, visi šie dalykai atsiranda tada, kai asmuo atpažįsta savo veiksmus (Stančienė, 2001, p. 27). Senovės Graikijos mąstytojai tikėjo, kad asmens prigimtis, taigi, ir sąžinė, yra dvilypė. Individas gali būti valdomas tiek gėrio, tiek blogio prado. Aristotelis, veikalo „Nikomacho etika“ II knygoje nurodo, jog „atlikdami tam tikrus veiksmus, žmonės tampa geri arba blogi: „namų statytojai gerai statydami tampa gerais statytojais, o blogai statydami – blogais. Jei taip nebūtų, nereikėtų mokytojo ir kiekvienas iš prigimties būtų geras arba blogas.“ (Aristotelis, 1990, p. 85). Aristotelis tikėjo, kad sąžiningumas yra itin svarbi dorybė (Missouri State University, p. 2). Anot Aristotelio, sąžiningumas turi tapti asmens įpročiu (Online Library of Liberty). Individas laikomas sąžiningas, kai jis veikia sąžiningai visose situacijose, kuriose sąžinė yra būtina. Aristotelis sąžiningumą siejo ir su tiesos atskleidimu, tačiau akcentavo, jog ne visais atvejais sakyti tiesą yra sąžininga (Missouri State University, p. 9). Galimos situacijos, kai melas yra būtinas. Nors Aristotelis nepateikia tokio atvejo pavyzdžio, tačiau šiame kontekste būtų galima prisiminti Antrąjį pasaulinį karą, kai asmenys, bandydami

apsaugoti žydus nuo mirties, slėpdavo juos savo rūsiuose, palėpėse ar kitose saugiose vietose meluodami gestapams. Sąžiningumo reikalavimas draudžia melą, tačiau esant tokioms aplinkybėms, sakyti tiesą būtų nesąžininga ir ydinga. Apie analogišką situaciją yra rašęs ir G. Fletcher, analizuodamas I. Kanto mintis. I. Kantas atkreipia dėmesį, kad kategorinis imperatyvas draudžia meluoti, kadangi melas negali būti laikomas moraliniu aktu, tačiau melas, pasitelkiamas siekiant išsaugoti gyvybę, nėra smerktinas (Fletcher, 1996, p. 149). G. Fletcher kelia klausimą: „Kas norėtų gyventi pasaulyje, kuriame meluoti gestapui būtų neteisinga?“ (Fletcher, 1996, p. 149). Jo teigimu, tokiame pasaulyje draugystė būtų neįmanoma (Fletcher, 1996, p. 149). Apie tai, kad sąžiningumas yra neatsiejamas nuo tiesos, pabrėžia ir R. C. Roberts bei R. West. Autoriai akcentuoja, kad sąžiningumas yra daugiau nei polinkis sakyti tiesą – tai yra nusiteikimas susidurti su tiesa ir jos ieškoti (Roberts, West, 2020, p. 98). L. Stout nurodo, kad sąžiningumas yra nesavanaudiškas ir prosocialus ¹ elgesys. Pirma, taip besielgiantis asmuo negauna materialinės naudos (Stout, 2017, p. 16). Antra, toks elgesys yra naudingas kitiems, platesnei visuomenei (Stout, 2017, p. 16). Trečia, tai tokie veiksmai, kai asmuo turi aukoti laiką, pinigus ar kitus vertingus išteklius tam, kad padėtų kitiems žmonėms arba apsaugotų juos nuo galimos žalos (Stout, 2017, p. 18).

Pasak A. Paškaus, sąžinės klausimas užima centrinę vietą bažnytinėje visuomenėje (Paškus, 1991, p. 7). Vokiečių teologas F. Boeckle yra akcentavęs, jog sąžinė – tai įgimtas, natūralus žmogiškosios asmenybės instinktas, kuriuo asmenybė yra kreipiama į tai, kas objektyviai tikra ir gera ir – galutinai į Dievą (Boeckle, 1968 cituota Paškus, 1991, p. 39). Pastebima, kad religijoje sąžinė galima būti suprantama kaip proto sprendimas, Dvasios įstatymas, kuris yra įrašytas Dievo, bei teisėjas, veikiantis Dievo teisme.

Galima įžvelgti, kad religijoje vyrauja intelektualinė sąžinės samprata. E. Niustremas, Biblijos enciklopediniame žodyne nurodo, kad sąžinė – tai žmogaus sielos suvokimas, ji yra susieta su tokio jos pripažintinu moralės įstatymu, kuris nepaperkamai veikia žmogaus vidiniame pasaulyje – pritaria, smerkia ir sako, kas teisinga ir kas neteisinga (Charlamov, 2010). Katekizme akcentuojama, kad sąžinė – tai proto sprendimas, kuriuo žmogus suvokia konkretaus ketinamo atlikti, atliekamo ar jau atliko veiksmo moralinę vertę (Katalikų interneto

¹ Prosocialus elgesys – savanoriški asmens veiksmai siekiant padėti kitam, patenkinant jo poreikius, nesiekiant naudos ir nelaukiant nieko mainais (Carlo, 2006; Eisenberg, 2006; Veenstra, 2006; Twenge *et al.*, 2007; Brittan, Humhries, 2015 cituota Kromerova, 2018, p. 2). Toks elgesys yra naudingas kitiems, taip pat ir platesnei visuomenei (Stout, 2017, p. 16).

tarnyba). Asmuo visada privalo vykdyti sąžinės sprendimą, tačiau jis gali būti klaidingas ir / arba neteisingas. Sąžinės sprendimo klaidingumą bei neteisingumą gali lemti individo nežinojimas, kuris yra siejamas su aplaidumu bei nerūpestingumu, t. y. atsisakymu suprasti moralinių principų turinį bei jų taikymą, vengimu ieškoti tiesos ir būti teisingam. Tokiais atvejais asmuo yra atsakingas už nesąžiningo elgesio sukeltus padarinius, tačiau jeigu nežinojimas, lemiantis klaidingo ir neteisingo sprendimo priėmimą, kyla ne dėl subjekto kaltės, jis negali būti pripažįstamas kaltas dėl padaryto blogio, nors pastarasis objektyviai ir lieka blogis (Katalikų pasaulio leidiniai, 2015). Religijoje yra ir kitokios (pasekminės) sąžinės sampratos užuomazgų (Paškus, 1991, p. 41). Pasekminė sąžinės samprata siejama su patiriamais jausmais, kurie yra tarsi bausmė už asmens nesąžiningą veikimą arba neveikimą. Individas, kuris laisva valia pasielgia priešingai nei reikalauja sąžinė, pasmerkiamas graužčiai, baimei, nerimui ir kitoms neigiamoms emocijoms. Taigi, nors religijoje vyrauja intelektualinės sąžinės samprata, tačiau galima ir pasekminė sąžinės koncepcija.

Katekizme pabrėžiama, kad savo sąmonės gelmėse žmogus aptinka įstatymą, kurio nėra pats sau davęs, bet kurio privalo klausyti (Katalikų pasaulio leidiniai, 2015). Sąžinė – tai Dievo duotas įstatymas, kuris įsakinėja, primena atsakomybę ir pareigą. Laikydamasis sąžinės įstatymo, asmuo išgirsta Dievą (Katalikų pasaulio leidiniai, 2015). Naujajame Testamente pabrėžiama, jog sąžinė yra Dievo teisėjas, teisiantis arba giriantis bei leidžiantis suprasti, jog individas gyvena nesavanaudiškai, teisingai ir pagal Dievą: „Sakau tiesą Kristuje, nemeluojau, – tai liudija ir mano sąžinė Šventojoje Dvasioje“ (Rom 9, 11). Katekizme akcentuojama, jog sąžinė (kaip teisėjas) įvertina konkrečius pasirinkimus, geriems pritardama, blogus smerkdama (Katalikų interneto tarnyba). Sąžinė tarnauja tiesai, teisingumui ir tikrajam gėriui.

Pateiktų šaltinių analizė leidžia teigti, kad sąžinė yra svarbi tiek filosofijoje, tiek religijoje. Sąžinės kilmė mokslinėje literatūroje siejama su Dievu, tradicija bei pačiu asmeniu. Filosofijoje pabrėžiama, jog sąžiningumas glūdi žmogiškosios būties gelmėse, tačiau tam, kad sąžiningumas taptų laisvo apsisprendimo aktu, asmuo turi pripažinti sąžinės ir jos keliamų reikalavimų egzistavimą. Iki tol, sąžinė nėra aktyvi. Religijoje sąžinės kilmė nėra pakankamai aiški. Viena vertus, ji glūdi asmens sąmonėje, kita vertus, yra suteikta Dievo. Manytina, jog tai priklauso nuo pasirinktos sąžinės koncepcijos. Filosofiniuose šaltiniuose yra nurodoma intelektualinės sąžinės samprata, susijusi su proto pradū. Priimdama atitinkamus sprendimus, sąžinė sąveikauja su protu, kuris leidžia asmeniui suvokti atliktų, atliekamų ar ketinamų atlikti veiksmų atitiktį moralės principams. Ji yra labai svarbus, netinkamą elgesį ribojantis veiksnys. Religijoje yra ir pasekminės sąžinės sampratos užuomazgų. Pasekminė sąžinės koncepcija

siejama su jausmais, kurie yra tarsi bausmė už nesąžiningą asmens veikimą arba neveikimą. Elgdamasis nesąžiningai individas pasmerkia save baimei, nerimui bei graužačiai. Pastebima, kad religijoje nėra nagrinėjami sąžiningo elgesio pavyzdžiai – tą daro filosofija. Religiniuose šaltiniuose išryškėja sąžinės reguliuojamoji bei baudžiamoji funkcija. Viena vertus, sąžinė yra tarsi įstatymas, nustatantis privalomus elgesio modelius, kita vertus, ji veikia kaip teismas, kuris taiko bausmę už sąžinės įstatymo pažeidimą. Sąžinė sprendimo priėmimo procese privalo nustatyti tiesą, vykdyti teisingumą, siekti aukščiausiojo gėrio – Dievo. Šiame kontekste galima išvelgti religijos ir teisės savitarpio ryšį, tačiau teisėje neegzistuoja Dievas. Dievo atitikmuo teisėje galėtų būti teisinių santykių stabilumas, aiškumas arba visuomenės tvarka.

2. SAŽININGUMAS KAIP TEISINĖ KATEGORIJA

O. V. Holmas yra nurodęs, jog dažnai mažo, ar nebūtų naudinga, jeigu iš teisės apskritai būtų pašalintas kiekvienas moralinės reikšmės žodis (Stout, 2017, p. 20). Tačiau visgi manytina, kad teisė ir moralė yra itin susijusios. Asmuo nėra tik *homo economicus* rūšies atstovas, t. y. veikiantis iš savanaudiškų paskatų ir racionaliai – jam rūpi ir moralės vertybės. Teisė – tai pagrindinė priemonė, garantuojanti apsaugą visuomenės narių ar jų grupių akceptuotiems gėriams (nagrinėjamu atveju sąžiningumui). Pasak L. Stout, pirmutinis teisės tikslas – skatinti ir įtikinti teisinių santykių dalyvius veikti sąžiningai (Stout, 2017, p. 20). Lietuvos teisėje, sąžiningumas pasireškia kaip principas, vertybė ir argumentas, todėl toliau bus aptariami minėtieji aspektai.

2.1. Sąžiningumo principas ir vertybė

Teisinėje sistemoje, teisės principai yra pripažįstami kaip fundamentalūs pradai, todėl jų atskyrimas nuo vertybių, kurioms saugoti yra skirtas visas teisinis mechanizmas, yra sudėtingas ir problematiškas. Teisės principai suprantami kaip tokie elgesio standartai, kurie visada turi moralinę dimensiją ir yra labai artimi vertybėms. Šios kategorijos dažnai vartojamos kaip sinonimai, pavyzdžiui, sąžiningumas apibūdinamas kaip teisės principas ir teisės saugoma vertybė (Lastauskienė *et al.*, 2020, p. 121). Šiame kontekste svarbu paminėti ir tai, kad teisės teorijoje yra siūlomi teisės principo ir vertybės atskyrimo kriterijai. Manoma, jog teisės principai turi atramą teisės sistemoje ir negali egzistuoti, jeigu tokios sistemos nėra, o vertybės egzistuoja nepriklausomai nuo teisės sistemos, t. y. jos asmens santykiuose veikia savaime, net ir nesant teisei išraiškai (Lastauskienė *et al.*, 2020, p. 121). G. Lastauskienė pažymi, kad vertybė – teisei tvarkai svarbus gėris, o teisės principai įtvirtina tikslą – vienos ar kitos vertybės apsaugą, ir to tikslo siekimo būdą, išreikštą elgesio modeliu (Lastauskienė, 2012, p. 48). Teisės principai ir vertybės tarpusavyje yra siejami kaip tikslas ir priemonė jam siekti. Tam tikra prasme, teisės principai yra tarpininkai tarp vertybių, kurias siekiama saugoti kuriant teisės sistemą, ir teisės kūrėjų įtvirtintų teisės normų, kurias formuluojant, aiškinant bei taikant, būtina atsižvelgti į teisės principus, kad nebūtų „pamesta“ vertybinė visos teisės sistemos orientacija, reguliavimo kryptis ir tikslas (Lastauskienė *et al.*, 2020, p. 122).

Vertybė gali tapti principu, kai ji yra atpažįstama, įvardijama ir įtvirtinama teisinėje tvarkoje, t. y. sukuriama teisinių nuostatų sistema jai apsaugoti (Lastauskienė *et al.*, 2020, p. 122). Manytina, kad sąžiningumas, kaip vertybė, yra tapęs principu, išreiškiančiu teisingo,

protingo ir sąžiningo elgesio standartą. Ši aplinkybė yra grindžiama tuo, jog sąžiningumas įvairiose visuomenės grupėse yra atpažįstamas, t. y. sąžiningumo apraiškos yra sutinkamos Naujajame Testamente, Senovės Graikijos filosofų žymiuose veikaluose, pavyzdžiui, Aristotelio etikos veikale „Nikomacho etika“. Nekyla abejonių, kad sąžiningumas yra aktualus ir kasdieniniame gyvenime. Nors sąžiningumo turinys yra abstraktus ir nėra įvardijamas nustatant imperatyvias ribas, kategorijas ir taisykles, jis turi tam tikras „gaires“, kurios atspindi jo turinį. Pavyzdžiui, neretai sąžiningumas yra siejamas su nesavanaudišku ir prosocialiu elgesiu, t. y. taisyklių, sutarčių laikymusi, pagarba susitarimo šalims, jų teisėtiems interesams, apsaugai nuo žalos ir pan. Sąžiningumas yra neatsiejamas nuo tiesos atsikleidimo ir žinojimo, kada pastaroji turi būti paskelbta. Teisėje sąžiningumas yra nustatomas vadovaujantis objektyviuoju ir subjektyviuoju kriterijumi. Asmeniui, kurio veiksmai arba neveikimas yra pripažįstami nesąžiningi, gali kilti atsakomybė, nustatyta teisės aktuose. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos teismai, įvertinę sandorio sudarymo aplinkybes, gali nustatyti, jog sandoris prieštarauja gerajai moralei ir pripažinti jį negaliojančiu. Taigi, sąžiningumui apsaugoti yra sukurta teisinių nuostatų visuma.

D. Murauskas yra pastebėjęs, kad ne kiekvienas principas yra moralei atstovaujanti kategorija (Murauskas, 2022). Sąžiningumo principas yra tarsi vartai, per kuriuos moralinės vertybės patenka į teisę (Hondius *et al.*, 2004, p. 472). Iliustratyviai ir tiksliai principo ir vertybės sąveiką yra apibūdinęs R. Alexy, kuris nurodė, kad principas ir vertybė yra dvi to paties medalio pusės (Alexy, 1985 cituota Lastauskienė, 2006, p. 65). Principinė pusė yra deontinė ir parodo, kas privaloma, leidžiama, draudžiama, o vertybinė pusė – aksiologinė, įtvirtinanti gėrio ir blogio nustatymo kriterijus (Lastauskienė, 2006, p. 65). Atsižvelgiant į pateiktas nuostatas, manytina, kad sąžiningumas (kaip vertybė) ir sąžiningumo principas yra tapačios kategorijos, todėl šiame mokslo tiriamajame darbe nebus išskiriami skirtumai tarp sąžiningumo, kaip vertybės, ir sąžiningumo, kaip principo.

2.2. Sąžiningumo principo samprata

Teisės principas – tai pamatinės teisės sistemos nuostatos, pamatiniai dėsniai, fundamentalūs pradai, kuriais grindžiamas teisinis reguliavimas (t. y. teisės kūrimas) ir teisinė praktika (t. y. teisės aiškinimas bei taikymas) (Lastauskienė *et al.*, 2020, p. 109). Teisės principai išreiškia pagrindines visuomenės vertybes ir yra formuluojami šioms vertybėms apsaugoti. Pagal veikimo sritį yra skiriami bendrieji teisės principai. Tai visos teisės sistemos principai,

persmelkiantys visą teisinį reglamentavimą (Lastauskienė *et al.*, 2020, p. 141). Bendrieji teisės principai paprastai kyla iš moralinių priesaikų, teisinės sąmonės, tradicijos, vertybių bei sudaro teisinio reguliavimo pagrindą ir esmę. Sąžiningumas – vienas iš bendrųjų teisės principų. Nurodoma, kad atitinkami autoriai, pavyzdžiui V. Pakalniškis, V. Mikelėnas teigia, kad sąžiningumo principas yra bendrasis civilinės teisės principas, t. y. taikytinas visuose civilinės teisės pošakiuose ir institutuose – daiktinėje, šeimos, paveldėjimo, prievolių teisėje (Mikelėnas *et al.*, 2001, p. 74; Pakalniškis, 2004, p. 66). Manytina, kad sąžiningumo principas yra bendrasis teisės principas, persmelkiantis visą teisinį reglamentavimą, todėl taikytinas ne tik civilinėje teisėje (jos pošakiuose bei institutuose), bet ir kitose teisės šakose, pavyzdžiui – darbo teisėje, civilinio proceso teisėje. Lietuvos Respublikos darbo kodekso 24 straipsnio 1 dalyje nurodyta, jog įgyvendindami savo teises ir vykdydami pareigas, darbdaviai ir darbuotojai privalo veikti sąžiningai, bendradarbiauti, nepiktnaudžiauti teise. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 7 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad dalyvaujantys byloje asmenys privalo sąžiningai naudotis ir nepiktnaudžiauti jiems priklausančiomis procesinėmis teisėmis.

Konstitucija kiekvienoje valstybėje yra išskirtinis dokumentas, kuris nuo kitų teisės aktų skiriasi savo turiniu, priėmimo bei keitimo tvarka, teisės sistemoje užimama vieta. Konstitucija reguliuoja reikšmingiausias teisinius santykius, t. y. nustato valstybės organizacijos, viešosios valdžios organizavimo ir funkcionavimo pagrindus, įtvirtina asmens ir valstybės santykius (Birmontienė *et al.*, 2002, p. 109). Lietuvos Respublikos Konstitucijos 7 straipsnyje įtvirtintas Konstitucijos viršenybės principas, reiškiantis tai, kad negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai ir tai, kad niekam neleidžiama pažeisti Konstitucijos. Konstitucija yra sudaryta iš apibrėžto *expressis verbis* normų skaičiaus bei principų, kurie sudaro darnią sistemą (Mesonis, 2009, p. 38). Paminėtina tai, kad jei Konstitucijoje nėra nuostatų, kuriomis gali būti grindžiamas principas, jis nelaikytinas konstituciniu principu. Konstituciniai principai legalizuoja ir legitimuoja teisės aktuose nustatytą reguliavimą, visus teisinius sprendimus (Birmontienė *et al.*, 2002, p. 203). Ir priešingai – prieštaravimas konstituciniams principams teisinį reguliavimą delegitimuoja ir anuliuoja – jis nėra laikomas teisėtu ir teisingu, gali būti pripažįstamas neturintiu teisinės galios (Birmontienė *et al.*, 2002, p. 203). Bendrieji teisės principai negali delegitimuoti ir anuliuoti teisės reguliavimo, tačiau teisės norma, neatitinkanti bendrojo teisės principo, nors ir neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai, negali būti taikoma.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (toliau – Konstitucija) sąžiningumo principas nėra tiesiogiai deklaruojamas, tačiau galima išvelgti tai, kad jis yra išvestinis teisės principas. Išvestiniai principai yra tokie, kurie tiesiogiai nėra įtvirtinti Konstitucijos nuostatose, bet, jas aiškinant, principai yra išvedami iš pirminių arba sudėtinių konstitucinių principų (Birmontienė *et. al.*, 2002, p. 222). Pavyzdžiui, Konstitucijos 55 straipsnyje nėra minimas sąžiningumo principas, tačiau rinkimų teisinio reguliavimo imperatyvai suponuoja sąžiningumo bei skaidrumo principų laikymąsi (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas). Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra akcentavęs, kad teisingumo, protingumo bei sąžiningumo principai kyla iš Konstitucijos ir teismai, nagrinėdami bylas, privalo jų laikytis (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 15 d. nutarimas). Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas sąžiningumo principo turinio neatskleidžia, tačiau tai gali reikšti, kad Konstitucinis Teismas sąmoningai palieka tam tikrą teisės aiškinimo omisiją, kurią turėtų užpildyti teismai, kiekvienos konkrečios teisės nagrinėjimo atveju (Arlauskas, Jokubauskas, 2013, p. 1370).

Sąžiningumo principas yra kildinamas iš romėnų teisės. Jis vyravo valdymo teisiniuose santykiuose, sutartiniuose santykiuose. Klasikinis pavyzdys: pirkimo – pardavimo sutartis, pagal kurią pardavėjas turi pareigą atskleisti pirkėjui daikto trūkumus ir galimus nuosavybės teisės ribojimus. Pardavėjui, kuris nuslėpdavo daikto trūkumus, kildavo atsakomybė, t. y. jis nekaltam pirkėjui privalėdavo atlyginti atsiradusius nuostolius. Lietuvos Respublikos teisėje sąžiningumo principas buvo įtvirtintas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.5 straipsnyje (2001 m. liepos 1 d. redakcija). Tai buvo viena iš esminių naujovių, kadangi nei 1964 m. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civiliniame kodekse, nei 1964 m. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinio proceso kodekse nebuvo užuominų apie sąžiningumo principą.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – Civilinis kodeksas) 1.5 straipsnio 1 dalyje numatyta, jog civilinių teisinių santykių subjektai, įgyvendindami savo teises bei atlikdami pareigas, privalo veikti pagal teisingumo, protingumo ir sąžiningumo reikalavimus. Komentuojamame straipsnyje nėra atskleidžiamas sąžiningumo principo turinys. Taip yra dėl to, kad šio principo aiškinimas ir taikymas kiekvienu konkrečiu atveju priklauso nuo faktinių aplinkybių. Romėnų politikas, retorikas, filosofas bei rašytojas Ciceronas, teisinio pobūdžiuose veikaluose yra nurodęs, jog sąžiningumas negali būti redukuotas į tam tikrą specifinę formulę ar į teisinį institutą, reglamentuojamą konkrečiomis teisės normomis ir

apibrėžimais; remiantis šiuo principu pareigos, kylančios iš sandorių, turi būti vykdomos atsižvelgiant į konkrečią situaciją (Zimmerman *et al.*, 2000, p. 70).

Sąžiningumo principo turinį gali padėti atskleisti teismų praktika bei teisės doktrina. Tiek teismų praktikoje, tiek teisės doktrinoje, sąžiningumas yra laikomas vertybinis teisinio santykio subjekto arba žmogaus elgesio matas, nustatomas pagal kelis kriterijus – objektyvųjį ir subjektyvųjį (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. birželio 25 d. nutartis civilinėje byloje, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. spalio 27 d. nutartis civilinėje byloje). Objektyviuoju požiūriu, sąžiningumas suprantamas kaip elgesys, atitinkantis protingumo ir teisingumo principų reikalavimus. Ar asmuo yra sąžiningas, ar ne, nustatoma analizuojant klausimą, ar asmuo turėjo ką nors žinoti, daryti ar nedaryti (Mikelėnas *et al.*, 2001, p. 77). Pavyzdžiui, gydytojas objektyviuoju požiūriu bus nesąžiningas, jeigu atliks injekciją, negavęs rašytinio paciento sutikimo, neinformavęs apie galimą neigiamą injekcijos poveikį; paslaugų teikėjas bus nesąžiningas, jeigu raštu popieriuje ar kitoje patvariojoje laikmenoje neatskleis informacijos apie teikiamos paslaugos ypatumus. Atlikti nurodytuosius veiksmus yra gydytojo bei verslo subjekto profesinė pareiga. Subjektyviuoju požiūriu, sąžiningumas nusako asmens vidinę būklę konkrečioje situacijoje. Be kita ko, yra atsižvelgiama į veikiamą subjektą individualizuojančių savybių visumą, pavyzdžiui: jei tai fizinis asmuo – jo amžių, išsimokslinimą, praktinius įgūdžius ir pan., jei tai juridinis asmuo – veiklos pobūdį, jos ypatybes ir t. t. Sąžiningumas subjektyviuoju požiūriu nustatomas analizuojant atsakymą į klausimą, ar asmuo galėjo ką nors žinoti, daryti ar nedaryti, atsižvelgiant į asmens vidinę būklę bei jį individualizuojančias savybes (Mikelėnas *et al.*, 2001, p. 77). Siekiant nustatyti, ar asmuo yra sąžiningas, būtina taikyti abu šiuos kriterijus, t. y. asmuo bus sąžiningas tik jeigu jis ne tik nežinojo, bet ir negalėjo / neturėjo žinoti tam tikrų aplinkybių. Tokiu atveju, būtina aiškintis, ar asmuo tinkamai įvykdė savo pareigą išsiaiškinti atitinkamas aplinkybes.

Sąžiningumas konkrečioje situacijoje yra fakto klausimas, tačiau reikalavimai jo turiniui gali skirtis, priklausomai nuo to, kokie sandoriai yra sudaromi ir kokioje situacijoje asmenys veikia (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. birželio 25 d. nutartis civilinėje byloje). Civilinėje teisėje yra įtvirtinta sąžiningumo prezumpcija, kuri reiškia, jog visi asmenys laikomi sąžiningais, tol, kol neatlieka teisei priešingų veiksmų arba nesąžiningumas įrodomas remiantis intereso asmens surinktais įrodymais, tačiau Civilinis kodeksas numato minėtosios bendrosios taisyklės išimtį. Galimi atvejai, kai yra preziumuojama, kad asmuo yra

nesąžiningas (Mizaras *et al.*, 2009, p. 31). Tokiu atveju, jam tenka tai paneigti įrodymais, kurie pagrįstų jo sąžiningumą.

Teisėje sąžiningumas paprastai yra analizuojamas atsižvelgiant į kitas vertybes – teisingumą bei protingumą. Minėtieji trys principai yra vienas kitą papildantys asmens tinkamo elgesio požymiai. Individas, įgyvendindamas teises bei vykdydamas numatytas pareigas, turi laikytis teisės aktų nustatytų reikalavimų, gerbti geros moralės principus, bendro gyvenimo taisykles, veikti sąžiningai, laikytis protingumo ir teisingumo principų (Kiršienė *et al.*, 2004, p. 67). Teisingas ir protingas elgesys savo ruožtu yra ir sąžiningumo požymis, ir esmė, nes sąžiningu yra laikomas tas, kuris elgiasi teisingai ir protingai, t. y. pagal teisės aktų, gerų papročių ir moralės reikalavimus, yra atidus bei rūpestingas, atsižvelgia į teisėtus bei pagrįstus sutarties interesus ir pan.

2.3. Argumentavimas remiantis sąžiningumo principu

Argumentavimo svarba teisėje yra akivaizdi. J. Gumbis nurodo, kad teisėjo sprendimas negali būti teisingas tik todėl, kad jį priėmė teisėjas (Gumbis, 2018, p. 16). Pasak J. Rodigo, teisėjas, vien remdamasis sugebėjimu daryti logiškai teisingas išvadas, negali priimti nuosprendžio (Rodig, 1973 cituota Alexy, 2005, p. 41). Teisėjas, priimdamas sprendimą, remiasi teise, bylos medžiaga ir iš jų kylančiais įrodymais bei argumentais, o šių kategorijų supratimo ir pateikimo procesą ir apima teisinis argumentavimas (Gumbis, 2018, p. 16). Teisinis argumentavimas tampa svarbus tada, kai siekiama atitinkamo teismo sprendimo pripažinimo bei supratimo. Akcentuotina, kad pozicija, neparemta teisiniais argumentais, gali kelti pagrįstų abejonių dėl jos objektyvumo, protingumo, teisingumo, sąžiningumo. Pasak R. Dworkino, teismų sprendimų pagrindimas principais, kurie yra konkretaus laikmečio politinės moralės sudėtinė dalis, padeda užtikrinti tai, jog sprendimai bus visuomenei priimtini (Dworkin, 1985 cituota Baltrimas, Lankausas, 2014, p. 16). G. Mayeda, nurodytą R. Dworkino teiginį kvestionuoja pabrėždamas, jog R. Dworkinas, akcentuodamas vyraujančią politinę moralę, pamina kitų socialinių grupių, t. y. mažumų interesus. G. Mayeda teigimu, tinkamas teisinių principų paieškos šaltinis specifiniu atveju turi būti ne vyraujanti to laikmečio moralė, o konkreti asmenų, kuriuos paveiks teisinis sprendimas, bendruomenė (Mayeda, 2010 cituota Baltrimas, Lankauskas, 2014, p. 17). Jis taip pat atkreipia dėmesį, jog teisėjas, argumentuodamas tokiu būdu, kai yra atsižvelgiama į bendruomenės, kuri yra suinteresuota teismo sprendimu, perspektyvą, užtikrina savo nešališkumą. Būtent tokiu būdu, teisėjui atsiranda galimybė susipažinti ir suprasti kitus teisinius argumentus, kylančius ne tik iš vidinio įsitikinimo, teisinio

pozityvizmo, prigimtinės teisės teorijos ir pan. Pasak T-I. Harbo, argumentavimas, remiantis atitinkamais teisės principais, lemia teismo sprendimo neutralumą (Harbo, 2010 cituota Baltrimas, Lankauskas, 2014, p. 17). Tai reiškia, kad pozicija, paremta teisės principais, yra labiau nuspėjama, mažiau savavališka ir subjektyvi (Harbo, 2010 cituota Baltrimas, Lankauskas, 2014, p. 17). Viena vertus, tokia prielaida yra galima, tačiau tik tais atvejais, kai nagrinėjamos bylos faktinės aplinkybės yra sutampančios su jau anksčiau nagrinėtos bylos aplinkybėmis. Kita vertus, toks teiginys yra gan drąsus ir egzistuojantis tik idealioje teisinėje tikrovėje.

Teisės principai pasižymi itin dideliu abstraktumo lygiu. Jų turinys nėra atskleidžiamas teisės aktuose, o taikymas priklauso nuo konkrečių faktinių aplinkybių. Teisės principai paprastai yra konkretinami teismų, todėl jų (teisės principų) interpretavimas neatsiejamas ir nuo paties interpretatoriaus (teisėjo) požiūrio į sprendžiamus klausimus. Kaip pagrįstai nurodo J. Baltrimas bei M. Lankauskas, tie patys principai skirtingą pasaulėžiūrą bei gyvenimišką patirtį turinčių teisėjų gali būti traktuojami skirtingai, o ir taikomi selektyviai (Baltrimas, Lankauskas, 2014, p. 17). Atsižvelgiant į tai, kad nėra vieno standartinio argumentavimo teisės principais bei į tai, jog teisės principų turinys nėra atskleidžiamas statutinėje teisėje, teisėjui yra suteikiama daugiau laisvės bei kūrybiškumo priimant atitinkamą sprendimą. J. Rodigo nurodo, kad teisėjas turi mokėti protingai (taigi, teisingai ir sąžiningai) argumentuoti ir tose srityse, kur nėra sąlygų logiškiems įrodymams (Rodigo, 1973 cituota Alexy, 2005, p. 41, 42). K. Larenzas kalba apie „suvokimą, kad įstatymo taikymas nesibaigia teisinio kvalifikavimo veiksmis, bet reikalauja platesnių teisę taikančių subjekto vertinimų“ (Larenz, 1975 cituota Alexy, 2005, p. 24). Šiame kontekste paminėtina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. birželio 23 d. nutartis, kurioje teismas priėmė sprendimą, remdamasis ne imperatyvia Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo (toliau – ABI) 45 straipsnio 12 dalyje įtvirtinta norma, reglamentuojančia akcijų apmokėjimo tvarką, terminus ir jų nesilaikymo teisinius padarinius, bet sąžiningumo principu. Nagrinėjamu atveju ginčas kilo dėl asmens, praleidusio akcijų apmokėjimo terminą, pripažinimo juridinio asmens akcininku. Ieškovas nurodė, jog su UAB „Bright energy“ (toliau – bendrovė) sudarė Akcijų pasirašymo sutartį, kuria ieškovas įsigijo 400 vnt. paprastųjų vardinių akcijų. Ieškovas su bendrove už akcijas turėjo atsiskaityti per 12 mėn. nuo Akcijų pasirašymo sutarties sudarymo dienos, t. y. iki 2017 m. kovo 21 d., o per 30 kalendorinių dienų sumokėti 1/4 dalį akcijų nominaliosios vertės, t. y. ieškovas turėjo sumokėti 2896,00 EUR. Ieškovas 1/4 dalį sumos sumokėjo per sutartą terminą, tačiau pripažino, kad jis formaliai pavėlavo sumokėti likusią sumos dalį už akcijas, t. y. 8688,00 EUR sumokėjo 2017

m. birželio 7 d. banko pavedimu. Sumokėtus pinigus bendrovė priėmė, o ieškovas buvo laikomas bendrovės akcininku. Šią aplinkybę patvirtino ir 2018 m. kovo 23 d. UAB „Bright energy“ patvirtinta 2017 m. finansinė atskaitomybė, kurios aiškinamajame rašte nurodyta, jog ieškovas yra bendrovės akcininkas. Taigi, bendrovė be abejonių pripažino ieškovo nuosavybės teisę į įsigytas akcijas. Praėjus atitinkamam laiko tarpui (beveik keliems metams nuo visiško akcijų apmokėjimo), bendrovė nusprendė, jog asmuo, pavėlavęs sumokėti reikiamą pinigų sumą už akcijas, nėra laikomas akcininku ir praranda nuosavybės teisę į akcijas. Šią poziciją bendrovė grindė jau minėta ABĮ 45 straipsnio 12 dalyje įtvirtinta norma, kurioje nurodoma, kad jeigu akcijas pasirašęs asmuo per akcijų pasirašymo sutartyje nustatytą terminą akcijų neapmoka, nustatoma, kad akcijas įgijo pati bendrovė ir akcijų pasirašymo sutartis su tuo asmeniu negalioja, įnašai už pasirašytas akcijas negražinami. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad ABĮ 45 straipsnio 12 dalyje įtvirtinta norma laikytina imperatyvia, tačiau įvertinus esmines bylos aplinkybes (akcijų apmokėjimą; tokio apmokėjimo priėmimą, bendrovė ilgą laiko tarpą asmenį laikė bendrovės akcininku visa apimtimi; bendrovė neperleido akcijų kitam asmeniui), tokios normos taikymas neatitiktų teisingumo ir sąžiningumo principų. Teisėjų kolegija akcentavo, kad sąžiningumo principas šiuolaikinėje sutarčių teisėje yra vienas iš pamatinių principų. Vadovaujantis minėtoju principu, sutartis turi būti sudaromos ir vykdomos laikantis sąžiningumo reikalavimo, tačiau ir sutarčių teisėje esantys nukentėjusio asmens gynybos būdai turi būti taikomi ne mechaniškai, o atsižvelgiant į šio principo keliamus reikalavimus. Tai reiškia, kad tam tikras gynybos būdas (nagrinėjamu atveju – vienašalė restitucija) negali būti taikomas, jeigu tai prieštarautų sąžiningumo principui. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje). Pabrėžta ir tai, jog yra galimos situacijos, kai formaliai egzistuoja sutarties nutraukimo ir kiti pabaigos pagrindai, tačiau restitucijos taikymas suponotų nesąžiningą ir teisei nepriimtina rezultatą. Pastebėtina ir tai, kad ieškovui nepanaikinus akcininko statuso, nebūtų pažeisti kreditorių interesai, kadangi tai nepakenktų įstatinio kapitalo formavimui, įmonės mokumo lygiui. Taigi, nagrinėjamu atveju viršenybė buvo suteikta sąžiningumo principui, bet ne imperatyviai normai. Pasak S. Palevičienės, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, nepaisydamas siauros teisės normos ir priimdamas tokį sprendimą, nebuvo abejingas tikriesiems šalių ketinimams, jų problemoms ir teisingam bylos sprendimui bei parodė platų kūrybiškumo akiratį (Palevičienė, 2022). Sutiktina, jog tokia teisėjų pozicija, kitų asmenų gali būti kritikuojama kaip veikimas prieš įstatymą, tačiau manytina, jog nagrinėjamoje byloje sąžiningumo principas buvo taikytas korektiškai (nepiktnaudžiaujant interpretavimo

galimybėmis). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sprendimas parodė, kad sąžiningumo principas yra fundamentalus ir ginamas. Priešingu atveju, t. y. vykdant formalųjį teisingumą, sąžiningumo principas taptų tik deklaratyvi kategorija, arba kaip romėnų poetas Juvenalis nurodytų – būtų giriamas, tačiau badautų.

Nors, remiantis principais, teismų argumentavimas tam tikrais atvejais yra siektinas, tačiau galimas ir tokio argumentavimo pavojus. Atkreiptinas dėmesys, kad nėra pakankamai saugiklių (tik instancinė kontrolė), neleidžiančių teisėjams piktnaudžiauti teisės principais, todėl teisėjams konkretinant teisės principų turinį, neretai sudaroma galimybė įtvirtinti savo subjektyvius įsitikinimus. G. Lastauskienė nurodo, jog sprendžiant teisinius ginčus, teisės principų taikymas tampa ne argumentavimo, bet priimtos teisinės pozicijos pateisinimo priemone (Lastauskienė, 2012, p. 1355). Tai pastebėtina teismui taikant teisingumo, protingumo bei sąžiningumo principus. Pasak J. Baltrimo bei M. Lankausko, minėtieji principai tampa įprasta „mantra“, „Šventąja Trejybe“ teismams argumentuojant sprendimus civilinėse bylose (Baltrimas, Lankauskas, 2014, p. 19). Manytina, kad teismai, argumentuodami bendraisiais teisės principais, turėtų pateikti ne tik glaustą nuorodą į principą bei jo pavadinimą, bet ir plačiai paaiškinti, kodėl buvo pasirinkta būtent tokia teisingumo, protingumo, sąžiningumo principo interpretacija. Kaip teisingai nurodo G. Lastauskienė, „teismų nuoroda, kad jų išvada atitinka teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principą, jei šių principų turinys nėra atskleistas, negali būti laikoma tinkama teismo sprendimo pagrindimo priemone. Priešingai – tai gali patvirtinti netinkamą pasinaudojimą teismui suteikta kompetencija.“ (Lastauskienė, 2012, p. 1356).

Pateiktų literatūros šaltinių analizė leidžia įžvelgti, kad sąžiningumo samprata, vyraujanti teisėje, esminiais aspektais sutampa su filosofiniuose bei religiniuose šaltiniuose pateikta sąžinės / sąžiningumo koncepcija. Tai yra vertybinis teisės subjekto elgesio matas, kuris riboja jo netinkamą elgesį. Pastebima, jog teisės moksle yra bandoma nustatyti požymius, leidžiančius atskirti vertybę nuo teisės principo. Teisinėje literatūroje nurodoma, kad vertybė yra tikslas, o teisės principas – priemonė, skirta tikslui pasiekti bei apsaugoti. Galima įžvelgti, kad sąžiningumas, kaip vertybė, yra tapęs teisės principu, kuris išreiškia protingo, teisingo ir sąžiningo elgesio standartą. Sąžiningumo principas nėra tik civilinės teisės principas, jis yra bendrasis teisės principas, persmelkiantis visą teisinę sistemą. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje sąžiningumo principas nėra implicitiškai įtvirtintas, jis yra išvedamas iš kitų konstitucinių nuostatų kiekvienu konkrečiu atveju. Sąžiningumo principo turinys bei taikymas priklauso nuo faktinių aplinkybių, todėl teismai, nagrinėdami bylas konkretina jo turinį. Dėl

Lietuvos teismams suteikiamos diskrecijos interpretuoti sąžiningumo principo turinį, kyla grėsmė, jog teisėjai, aiškindami bei taikydami minėtąjį principą, gali bandyti išreikšti savo subjektyvią poziciją. Manytina, kad teismai, argumentuodami teisės principais, turėtų pateikti ne tik glaustą nuorodą į bendrųjų principų pavadinimą, bet plačiai paaiškinti, kodėl buvo pasirinkta būtent tokia teisingumo, protingumo, sąžiningumo principo interpretacija. Taip būtų galima išvengti šališkumo ir įvairių priekaištų dėl teisėjų (ne)kompetencijos. Be kita ko, siūlytina, jog teismai, esant galimybei, atsižvelgtų į bendrųjų principų taikymą bei aiškinimą ankstesnėse bylose (jeigu jie taikyti analogiškoje arba panašioje situacijoje). Tai padėtų išvengti galimo teisės nestabilumo, visiško veikimo savo nuožiūra bei prieš įstatymą.

3. SAŽININGUMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISMŲ JURISPRUDENCIJOJE: APKALTOS IR SUTARČIŲ TEISĖS BYLŲ PAVYZDŽIU

Teismai, taikydami ir aiškindami teisę, savo sprendimuose pateikia sąžiningo, socialiai reikšmingo elgesio modelius. Būtent teismai parodo, kodėl yra svarbu laikytis sutartinių įsipareigojimų, kuriuos sutarties šalys norėtų pažeisti, kodėl svarbu paklusti kelių eismo taisyklėms, mokėti mokesčius ir pan. Be kita ko, 2022 m. gruodžio 19 d. vykusiame Teisėjų tarybos posėdyje buvo patvirtinta Lietuvos teismų vystymosi vizija 2023–2033 metams, kurioje numatyta Lietuvos teismų misija ginti žmogaus teises ir vykdyti teisingumą atvirai, atsakingai, profesionaliai ir sąžiningai (Patvirtinta dešimtmečio Lietuvos teismų..., 2022). Lietuvos teismų vizija yra patikimas, išmintingas, efektyvus ir autoritetingas teismas – stiprios teisinės valstybės garantas (Patvirtinta dešimtmečio Lietuvos teismų..., 2022).

3.1. Sąžiningo elgesio charakteristika Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje: apkaltos bylų pavyzdžiu

Atsižvelgiant į tai, kad sąžiningumo turinio ypatumai atsiskleidžia per jo dinamiką, t. y. kiekvienu konkrečiu atveju taikant jį faktinei situacijai, toliau šiame rašto darbe bus nagrinėjami Konstitucinio Teismo išaiškinimai bei argumentai apkaltos bylose. Šių bylų kategorija pasirinkta dėl to, nes būtent jose yra išsamiai aptariama sąžiningo elgesio charakteristika. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, teikdamas išvadas dėl Respublikos Prezidento, Seimo narių, kuriems pradėtos apkaltos bylos, veiksmų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, sąžiningumo principo tiesiogiai neįvardija, tačiau iš pateiktų paaiškinimų bei argumentų galima išvelgti, kad teisės subjektų elgesys turi atitikti sąžiningumo principą. Nurodytosiose konstitucinės justicijose bylose atskleidžiama sąžiningo elgesio charakteristika. Be kita ko, pastebima, jog sąžiningumas yra teisiškai ginama vertybė.

Konstitucijos 82 straipsnio 1 dalyje pareiga elgtis sąžiningai yra numatyta tiesiogiai, t. y. Respublikos Prezidentas, pradėdamas eiti savo pareigas, prisiekia Tautai būti ištikimas Lietuvos Respublikai ir Konstitucijai, sąžiningai eiti savo pareigas ir būti visiems lygiai teisingas. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog išrinkto Respublikos Prezidento priesaikoje atsispindi Konstitucijoje įtvirtintos pagrindinės vertybės, kurias Tauta sieja su Respublikos Prezidento pareigybe; šios vertybės yra neatskiriamos viena nuo kitos (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada). Respublikos Prezidentas, eidamas savo pareigas, negali nukrypti nuo Respublikos Prezidento priesaikoje įtvirtintų

Tautai pačių svarbiausių, universalių konstitucinių vertybių (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada). Konstitucija besąlygiškai reikalauja ištikimybės priesaikos vien Lietuvos valstybei, pasižadėjimo gerbti bei vykdyti jos Konstituciją bei įstatymus ir iš Seimo narių, teisminės valdžios atstovų (Konstitucinio Teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos Apeliacinio Teismo pirmininkų bei teisėjų). Konstitucijos 74 straipsnyje numatyta, jog nurodytiems asmenims šiurkščiai pažeidus Konstituciją, sulaužius priesaiką arba paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, gali būti inicijuojamas apkaltos procesas. Sulaužius priesaiką būti ištikimam Lietuvos Respublikai, kartu yra šiurkščiai pažeidžiama ir Konstitucija (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada).

Apkaltos institutas – viena iš viešos demokratinės kontrolės formų, leidžiančių įsitikinti, jog visos valstybės institucijos, pareigūnai eidami pareigas yra sąžiningi, t. y. vadovaujasi Konstitucija, teise ir joms paklūsta, nediskredituoja valstybės valdžios, nepamina visuomenės interesų iškeldami asmeninius interesus (veikia nesavanaudiškai, prosocialiai). Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punkte numatyta, kad Konstitucinis Teismas teikia išvadas, ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Paminėtina, jog ne kiekvienas Konstitucijos pažeidimas savaime yra pripažįstamas šiurkštus. Sprendžiant, ar asmens veiksmai šiurkščiai pažeidė Konstituciją, kiekvienu atveju būtina įvertinti konkrečių veiksmų turinį ir jų atlikimo aplinkybes. Pažeidimas turi būti neeilinis, susijęs su pamatinių valstybės principų pažeidimais.

Lietuvos Respublikos Seimas (toliau – ir Seimas, ir pareiškėjas) inicijavo konstitucinės justicijos bylą, kurioje Konstitucinio Teismo buvo prašoma ištirti, ar Lietuvos Respublikos prezidento R. Pakso veiksmai neprieštarauja Konstitucijai. Pareiškėjas pažymėjo, jog R. Paksas, eidamas Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas, savo veikloje diskreditavo valdžios autoritetą, nesuderino viešųjų ir privačių interesų. Šią aplinkybę Seimas grindė tokiais R. Pakso veiksmais: 1) R. Paksas, tapęs Lietuvos Respublikos prezidentu, atsilygindamas už J. Borisovo suteiktą finansinę ir kitokią svarią paramą, neteisėtai pastarajam suteikė Lietuvos Respublikos pilietybę; 2) R. Paksas sąmoningai leido J. Borisovui suprasti, kad dėl jo, teisėsaugos institucijos atlieka tyrimą ir vykdo jo pokalbių telefonu kontrolę; 3) R. Paksas, siekdamas įgyvendinti jam artimų privačių asmenų turtinius interesus, naudodamasis savo statusu, eidamas Respublikos Prezidento pareigas, davė nurodymus savo patarėjui V. Račkauskui, pasinaudojant tarnybine padėtimi, siekti per teisėsaugos institucijas paveikti UAB „Žemaitijos keliai“ vadovų ir akcininkų sprendimus dėl akcijų perleidimo R. Paksui artimiems

asmenims. Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog Konstitucija būtų šiurkščiai pažeidžiama tais atvejais, kai Respublikos Prezidentas nesąžiningai eitų savo pareigas, veiktų vadovaudamasis ne Tautos ir valstybės interesais, bet savo privačiais interesais, atskirų asmenų ar jų grupių interesais, veiktų turėdamas tokių tikslų ir interesų, kurie nesuderinami su Konstitucija ir įstatymais, su viešaisiais interesais, sąmoningai nevykdytų Respublikos Prezidentui Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytų pareigų (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada). Įvertinęs konstitucinės justicijos byloje esančias aplinkybes bei atsižvelgdamas į pateiktas teises nuostatas, Konstitucinis Teismas konstatavo, jog R. Paksas nesąžiningais veiksmais, kurie buvo nurodyti anksčiau, šiurkščiai pažeidė Konstituciją ir sulaužė priesaiką.

Kitoje konstitucinės justicijos byloje, Konstitucinis Teismas teikė išvadą dėl Lietuvos Respublikos Seimo narių A. Sacharuko bei L. Karaliaus (nesąžiningų) veiksmų, kuriais šiurkščiai buvo pažeista Konstitucija bei sulaužyta priesaika. Pareiškėjas (Seimas) nurodė, jog A. Sacharukas Seimo plenariniuose posėdžiuose naudojosi Seimo nario L. Karaliaus pažymėjimu ir daug kartų, t. y. 8 kartus sąmoningai balsavo už jį priimant įstatymus bei kitus Seimo aktus, o Seimo narys L. Karalius nedalyvavo (buvo išvykęs asmeniniais tikslais neprašius Seimo valdybos pritarimo išvykimui ir apie išvykimą nepranešus Seimo posėdžio sekretoriui) vykusių Seimo plenariniuose posėdžiuose, Seimo Sveikatos reikalų komiteto posėdžiuose (toliau – posėdžiai); paliko Seimo nario pažymėjimą ir nedėjo pastangų jį surasti, dėl kurių susidarė sąlygos šiuo Seimo nario pažymėjimu pasinaudoti kitam asmeniui. Konstitucinis Teismas 2010 m. spalio 27 d. išvadoje pažymėjo, jog A. Sacharukas Seimo nario pareigas vykdė nesąžiningai, t. y. nepaisydamas Seimo nario laisvo mandato principo, *inter alia* ir Seimo nario mandato individualumo reikalavimo, uzurpavo Seimo nario L. Karaliaus teisę savo nuožiūra balsuoti priimant atitinkamus teisės aktus, iškreipė balsavimo rezultatus (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. spalio 27 d. išvada). Šie A. Sacharuko veiksmai parodė nepagarbą Konstitucijai, įstatymams, diskreditavo Seimo, kaip Tautos atstovybės, autoritetą. Vertindamas Seimo nario L. Karaliaus veiksmus, Konstitucinis Teismas taip pat konstatavo, kad jis, iškeldamas savo asmeninius interesus aukščiau už Tautos ir valstybės interesus, neveikė taip, kaip įpareigoja duota priesaika, pažeidė sąžiningumo principą. Seimo nario, kaip Tautos atstovo, konstitucinis statusas suponuoja priedermę atstovauti Lietuvos valstybei bei Tautai, taigi ir jo pareigą dalyvauti Seimo posėdžiuose bei tų Seimo struktūrinių padalinių, kurių narys jis yra, darbe; vykdyti Konstitucijoje, įstatymuose ir

Seimo statute nustatytus Seimo nario įgaliojimus (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. spalio 27 d. išvada).

Konstitucinis Teismas 2014 m. birželio 3 d. išvadoje pagal Seimo paklausimą, vertino Seimo narės N. Venckienės veiksmų atitiktį Konstitucijai. Seimas nurodė, jog N. Venckienė be pateisinamos (apie tai nepranešus Seimo posėdžių sekretariatui, Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininkui) priežasties nedalyvavo 2013 m. balandžio – lapkričio mėn. vykusiuose 64 – iuose Seimo plenariniuose posėdžiuose ir 25 – iuose Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto posėdžiuose. Šioje Konstitucinio Teismo išvadoje, iš esmės remtasi tomis pačiomis nuostatomis, kurios buvo nurodytos Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. spalio 27 d. išvadoje, tačiau atkreiptas dėmesys į tai, jog nedalyvavimo Seimo, jo komiteto posėdžiuose, taip pat nepranešimo apie negalėjimą dalyvauti šiuose posėdžiuose svarbiomis ir pateisinamomis priežastimis savaime negali būti tokios priežastys, kaip išvykimas iš Lietuvos Respublikos, tai, kad asmuo yra įtariamasis baudžiamajame procese, kad yra paskelbta jo paieška, kad jis galbūt slapstosi nuo ikiteisminio tyrimo, siekdamas išvengti baudžiamosios atsakomybės (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. birželio 3 d. išvada). Be kita ko, Konstitucinis Teismas akcentavo, jog epizodinis dalyvavimas, įgyvendinant dalį Seimo įgaliojimų leisti įstatymus, negali būti vertinamas kaip nepertraukiama Seimo nario veikla ir tinkamas Seimo nario priedermės atstovauti Tautai įgyvendinimas, pareigos dalyvauti Seimo, jo struktūrinių padalinių posėdžiuose, vykdymas. Vien tai, jog Seimo posėdžių sekretariate buvo įregistruoti įstatymų, kitų Seimo aktų projektai, kuriuose nurodyta, kad kartu su kitais Seimo nariais juos teikia Seimo narė N. Venckienė, nereiškia, kad be pateisinamos priežasties nedalyvaudama Seimo plenariniuose posėdžiuose, Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto, kurio narė ji yra, posėdžiuose, ji tinkamai ir sąžiningai vykdė Seimo nario pareigas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. birželio 3 d. išvada).

Konstitucinės justicijos byloje, kurioje buvo vertinami Seimo nario K. Pūko veiksmai, kuriais jis aptarinėjo savo padėjėjų kūno sandarą ir formas, žeminamai kalbėjo apie jų mentalinius gebėjimus bei siekė įdarbinti tik vienos lyties asmenis – moteris, pasižyminčias atitinkamomis fiziologinėmis savybėmis, Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog Konstitucijoje įtvirtintas Seimo nario laisvas mandatas negali būti suprantamas tik kaip leidimas veikti vien savo nuožiūra, veikti vadovaujantis vien savo sąžine ir ignoruoti Konstituciją (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 19 d. išvada). Konstitucija suponuoja tokią Seimo nario nuožiūros ir sąžinės sampratą, kurioje tarp Seimo nario nuožiūros bei sąžinės

ir Konstitucijos reikalavimų, Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių neturi būti atotrūkio, nes pagal Konstituciją Seimo nario nuožiūra ir jo sąžinė turi būti orientuotos į Konstituciją, Tautos ir Lietuvos valstybės interesus (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 19 d. išvada). Seimo nario diskriminacinis ir žeminantis žmogaus orumą elgesys, kuris gali būti laikomas priekabiavimu dėl lyties, įskaitant seksualinį priekabiavimą, laikytinas šiurkščiu Konstitucijos, Seimo statuto ir įstatymų nuostatų pažeidimu (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 19 d. išvada).

Konstitucinės justicijos byloje pagal Seimo paklausimą vertinti Seimo nario M. Basčio veiksmai, kuriais jis neatskleidė esminės informacijos, turinčios įtakos leidimo išdavimui dirbti su įslaptinta valstybės informacija. Seimo narys M. Bastys, atitinkamą laikotarpį pildė ir pasirašė Klausimyną, kuris yra skirtas asmenims, pretenduojantiems gauti leidimą dirbti arba susipažinti su įslaptinta informacija (toliau – Klausimynas). Į Klausimyne esantį klausimą „Ar pažįstate (pažinojote) asmenis, kurie dirba (dirbo) kitų valstybių žvalgybos, saugumo tarnybose ar su jomis susijusiose institucijose? Jei taip, pateikite informaciją apie tai“, Seimo narys M. Bastys atsakė neigiamai. Valstybės saugumo departamento (toliau – VSD) pareigūnų vykdomos apklausos metu, M. Bastys nurodė, jog pažįsta buvusį KGB darbuotoją P. Vojeiką ir tikrai žino, kad pastarasis yra buvęs KGB pareigūnas. Atsižvelgdamas į tai, VSD Seimo pirmininkui pranešė prieštaraujantis, kad Seimo nariui M. Basčiui būtų suteiktas leidimas dirbti ar susipažinti su įslaptinta informacija. M. Bastys, teikdamas paaiškinimus dėl susidariusios situacijos pažymėjo, kad pildydamas Klausimyną pamiršo nurodyti buvusį KGB darbuotoją P. Vojeiką. Reikia paminėti, kad M. Bastys Klausimyną pildė ne pirmą kartą, tačiau nei viename iš jų nebuvo akcentuotas jo asmeninis ryšys su Rusijos diplomatais. Pabrėžtina ir tai, kad M. Bastys su P. Vojeika buvo pažįstami jau 16 metų, su juo artimai bendravo (yra lankęsis P. Vojeikos namuose, pažįsta jo šeimos narius), tad kyla abejonių, ar tikrai galima pamiršti šiuos faktus. Seimo narys M. Bastys taip pat pažymėjo, kad jam nebuvo aiškus ir Klausimyne esančio klausimo turinys. Konstitucinis Teismas, reaguodamas į minėtuosius Seimo nario paaiškinimus, pabrėžė, jog M. Bastys „yra ne kartą išrinktas Seimo nariu, turi aukštąjį išsilavinimą ir mokslų daktaro laipsnį. Atsižvelgiant į tai, jam turėjo būti suprantama, kad Klausimyno 55 punkte turimi omenyje bet kurių kitų valstybių (įskaitant SSRS) žvalgybos, saugumo tarnybose ar su jomis susijusiose institucijose kada nors dirbę asmenys, jam taip pat turėtų būti žinoma apie represinių SSRS vidaus reikalų ir saugumo struktūrų veiklą Lietuvoje ir šios veiklos istorines bei politines aplinkybes, todėl jam neturėjo kilti abejonių, kad vertinant asmens, pretenduojančio gauti leidimą dirbti ar susipažinti su įslaptinta informacija,

patikimumą gali būti aktualūs jo ryšiai su buvusiais SSRS saugumo tarnybų darbuotojais.“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 22 d. išvada). Įvertinęs faktines aplinkybes, Konstitucinis Teismas konstatavo, kad tokiais veiksmais, Seimo narys M. Bastys nevykdė Seimo nario pareigos sąžiningai pateikti valstybės institucijoms, sprendžiančioms dėl teisės dirbti ar susipažinti su valstybės paslaptį sudarančia (ar kita įslaptinta) informacija, visą būtiną informaciją apie savo ryšius su kitais asmenimis, kurie gali turėti įtakos valstybės interesams, o taip pat ir valstybės paslapties apsaugai (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 22 d. išvada). Būtent todėl Seimo narys M. Bastys šturkščiai pažeidė Konstituciją ir kartu sulaužė priesaiką.

Atlikus Konstitucinio Teismo išvadų apžvalgą, pastebėta, jog sąžiningo elgesio samprata yra tapati filosofiniuose šaltiniuose pateikiamai reikšmei. Sąžiningas elgesys pasižymi nesavanaudiškumu bei prosocialumu, t. y. asmenys eidami Respublikos Prezidento, Seimo nario pareigas, turi veikti vedami ne asmeninių materialinių paskatų, bet Tautos ir valstybės interesų. Nei Respublikos Prezidentas, nei Seimo nariai negali piktnaudžiauti suteikiamu konstituciniu statusu ir siekti tikslų, nesuderinamų su Konstitucija, kitais Lietuvos Respublikos teisės aktais. Tokia išskirtinė padėtis turi būti pagrindas gerbti kitų individų konstitucines teises ir laisves bei saugoti jas nuo galimų jų pažeidimų. Sąžiningumas Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra neatsiejamas ir nuo tiesos atskleidimo. Asmuo, siekiantis dirbti su įslaptinta valstybės informacija, privalo atskleisti ryšius su kitais individualais, kurie dirba (dirbo) kitų valstybių žvalgybos, saugumo tarnybose ar su jomis susijusiose institucijose, kadangi tai gali turėti įtakos valstybės bei visuomenės saugumui. Galima išvelgti ir sąsają su religiniuose šaltiniuose įtvirtinta sąžinės samprata, t. y. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, teikdamas išvadas dėl Respublikos Prezidento, Seimo narių, kuriems pradėtos apkaltos bylos, veiksmų atitiktis Lietuvos Respublikos Konstitucijai, siekia apsaugoti aukščiausiąjį gerį – valstybės valdžios autoritetą, tinkamą valstybės valdymą, teisinį tikrumą. Galima teigti, jog sąžiningumas yra įtvirtintas konstitucinėje doktrinoje bei jurisprudencijoje kaip konstituciniu lygmeniu ginama teisinė vertybė.

3.2. Sąžiningumo principo taikymas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje: sutarčių teisės bylų pavyzdžiu

Pasak S. Palevičienės, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nuo pat pradžios (1995 m. sausio 1 d.) išnagrinėjo daugiau nei vieną tūkstantį civilinių bylų, kuriose tiesiogiai, labai įvairiais aspektais bei rakursais, kaip principas, buvo vertintas (ne)sąžiningumo kriterijus (Palevičienė, 2022). Sąžiningumo principas taip pat buvo vienas iš pagrindinių motyvuojamųjų argumentų ne vienoje dešimtyje nutarčių (Palevičienė, 2022). Sąžiningumo principas galioja visoms teisės šakoms, tačiau jo fundamentalumas bei privalomumas išryškėja sutartiniuose teisiniuose santykiuose. Taip yra dėl to, jog siekiant, kad šalys įgyvendintų tikslus, dėl kurių atsirado sutartiniai teisiniai santykiai, jos turi elgtis vadovaujantis sąžiningumo principu. Atsižvelgiant į tai, toliau šioje magistro baigiamojo darbo dalyje bus analizuojama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencija, susijusi su sutartiniais teisiniais santykiais.

Civilinio kodekso 6.158 straipsnis įtvirtina sutarties šalių pareigą elgtis sąžiningai. Tai imperatyvi teisės norma, kurios šalys susitarimu negali nei panaikinti, nei riboti jos taikymo. Be abejo, sutartinių teisinių santykių dalyviai sutartyje gali nustatyti griežtesnius nei reikalauja sąžiningumas, tarpusavio elgesio standartus, tačiau jie negali paneigti imperatyvios sąžiningumo pareigos. Reikalavimas elgtis sąžiningai turi būti paisomas nepriklausomai nuo sudaromos sutarties rūšies ir visose sutarties stadijose, t. y. nuo ikisutartinių santykių pradžios iki sutarties pabaigos (tam tikrais atvejais ir po jos).

Civilinio kodekso 6.163 straipsnyje nėra pateikta ikisutartinių santykių samprata, tačiau tai yra tokie santykiai, kai šalys pradeda derėtis dėl sutarties sudarymo. Kiekviena šalis turi teisę laisvai nuspręsti, su kuo pradėti derėtis dėl sutarties sudarymo, su kuo ir kokiomis sąlygomis sudaryti sutartį (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. rugsėjo 12 d. nutartis civilinėje byloje). Atkreiptinas dėmesys, jog šaliai suteikiama ir teisė pradėtas derybas nutraukti, kadangi dėl atitinkamų priežasčių, pavyzdžiui, siūlomų sąlygų nepriimtimumo arba negalėjimo pasiekti susitarimo, gali nepavykti sudaryti sutarties (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. rugsėjo 12 d. nutartis civilinėje byloje). Šalies teisė pradėti bei nutraukti derybas nėra absoliuti. Šalys šią teisę gali įgyvendinti nepažeisdamos sąžiningumo principo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2014 m. gegužės 22 d. nutartį civilinėje byloje). Ar šalių veiksmai buvo sąžiningi, nustatoma vertinant konkrečios bylos faktines aplinkybes (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje).

Ikisutartiniai santykiai išsamiai analizuoti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 6 d. nutarime, civilinėje byloje Nr. 3K-P-382/2006. Paminėtina, jog šis nutarimas labai dažnai cituojamas civilinėse bylose, kuriose sprendžiamas klausimas dėl civilinės atsakomybės taikymo preliminariosios sutarties šaliai, kuri elgėsi nesąžiningai nesudarydama pagrindinės sutarties. Preliminariosios sutarties sudarymas – baigiamasis, atspindintis toliausiai pažengusias derybas, ikisutartinių santykių etapas. Viena vertus, preliminarąja sutartimi yra sukuriama tvirtesnis teisinis santykis negu derybos, kurios nėra forminamos tokia sutartimi, kita vertus, jos sukuriama teisinis santykis yra trapesnis už sutartinius santykius, nes jos objektas yra pagrindinės sutarties sudarymas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. rugsėjo 12 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. lapkričio 3 d. nutartis civilinėje byloje). Civilinėje byloje Nr. 3K-3-58-378/2019 ieškovas prašė patvirtinti žemės sklypo, priklausančio bendrosios jungtinės nuosavybės teise atsakovams, pirkimo – pardavimo už 32,000 Lt kainą sutarties sudarymą. Ieškovas su atsakove sudarė susitarimą, pagal kurį ši įsipareigojo parduoti jai bei kitam atsakovui bendrosios jungtinės nuosavybės teise priklausančio žemės sklypo dalį (8 arus už 32,000 Lt). Ieškovas prieš susitarimo sudarymą atsakovams taip pat sumokėjo avansą, o likusią kainos dalį įsipareigojo sumokėti iki 2004 m. birželio 31 d., sudarant notarinę pirkimo-pardavimo sutartį. 2004 m. birželio 31 d. atsakovai pranešė ieškovui, kad nesutvarkė žemės sklypo padalijimo dokumentų, todėl šalys 2004 m. liepos 2 d. pasirašė dar vieną sutartį, nustatydamos naują žemės sklypo dokumentų tvarkymo, pirkimo-pardavimo sutarties pasirašymo ir visos sandorio kainos sumokėjimo terminą – iki 2004 m. lapkričio 1 d. Suėjus sutartyje nurodytam terminui, atsakovai atsisakė sudaryti pirkimo-pardavimo sutartį pas notarą, motyvuodami tuo, kad žemės sklypo vertė padidėjo, todėl jiems nėra naudinga parduoti minėtąjį sklypą už anksčiau sutartą kainą. Kasacinis teismas nurodė, jog sąžiningumas ikisutartiniuose santykiuose apima keletą svarbių pareigų: 1) šalis neturėtų vesti derybų, jeigu ji apskritai neketina sudaryti sutarties; 2) nors ir nėra šalių pareigos sudaryti sutartį, tačiau sąžiningumas reikalauja, kad toli pažengusios derybos nebūtų nutrauktos be pakankamos priežasties, nes tokiose derybose viena ar kita šalis jau turi visiškai pagrįstą pagrindą tikėtis, jog priešingos šalies ketinimai yra rimti ir sutartis tikrai bus sudaryta (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 6 d. nutarimas; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. sausio 13 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. lapkričio 3 d. nutartis civilinėje byloje). Šalis, kuri derybų metu elgiasi nesąžiningai, privalo atlyginti kitai šaliai patirtus nuostolius. Taip pripažįstama nukentėjusios šalies teisė ginti tikrumo interesą. Asmuo gali reikalauti iš nesąžiningos šalies dalyvavimo

ikisutartiniuose santykiuose ir pasirengimui sudaryti pagrindinę sutartį realiai patirtų išlaidų, kitaip tariant, derybų išlaidų atlyginimo (pvz., kelionės išlaidų, advokato honoraro, dokumentų parengimo išlaidų ir pan.) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų plenarinės sesijos 2006 m. lapkričio 6 d. nutarimas civilinėje byloje; 2021 m. gegužės 12 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. rugsėjo 12 d. nutartis civilinėje byloje). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, jog be kita ko, ikisutartinių prievolių pažeidimo atveju galimos tokios faktinės bei teisinės situacijos, kai sąžiningumo principas reikalautų, jog nukentėjusiai, sąžiningai ikisutartinių santykių šaliai, būtų kompensuotos ne tik tiesioginės derybose dėl sutarties sudarymo turėtos išlaidos, tačiau taip pat prarastos konkrečios galimybės pinigine verte, kurios realumą ši šalis sugebėtų pagrįsti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 6 d. nutarimas civilinėje byloje). Pavyzdžiui, jeigu sutarties šalis, atsisakanti sudaryti pagrindinę sutartį elgiasi nesąžiningai, t. y. savo elgesiu sukuria kitai sutarties šaliai pagrįstą pasitikėjimą ir įsitikinimą, kad pagrindinė sutartis bus sudaryta, tačiau be pakankamo pagrindo ją nutraukia, viena sutarties šalis privalėtų atlyginti kitai šaliai nuostolius už pagrįsto pasitikėjimo sugriovimą, turėtų atlyginti ir prarastos galimybės pinigine verte. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, įvertinęs byloje esančias aplinkybes, konstatavo, jog apeliacinės instancijos teismas nepažeidė sutarčių aiškinimo taisyklių, teisingai kvalifikavo tarp šalių susiklosčiusius santykius pagal jų sudarytą 2004 m. liepos 2 d. preliminariąją sutartį ir priėmė teisėtą sprendimą. Lietuvos Apeliacinis teismas konstatavo, jog šalių veiksmai patvirtina, kad jos suprato sudarančios preliminariąją sutartį, sutardamos ateityje sudaryti ginčo žemės sklypo pirkimo-pardavimo sutartį preliminariojoje sutartyje aptartomis sąlygomis, todėl nėra pagrindo pripažinti 2004 m. liepos 2 d. sutartį pirkimo-pardavimo sutartimi.

Atlikus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 6 d. nutarimo analizę, pastebėta, jog Civilinių bylų skyriaus plenarinė sesija dėmesį skyrė sutarties kvalifikavimui, tačiau neanalizavo faktinių aplinkybių, susijusių su šalių sąžiningu elgesiu. Manytina, jog nagrinėjamu atveju atsakovai elgėsi nesąžiningai. Pirmiausia nurodytina, jog pirkimo-pardavimo sutarties dalykas (atskiras 0,0800 ha žemės sklypas), buvo suformuotas ir įregistruotas nekilnojamojo turto registre tik 2005 m. ir tik nuo šio momento atsakovai įgijo teisę jį parduoti, tačiau susitarimas tarp ieškovo ir atsakovų dėl žemės sklypo pirkimo - pardavimo buvo sudarytas jau 2004 m. (kai dar nebuvo pirkimo-pardavimo dalyko). Antra, ieškovas bei atsakovai susitarė, jog ieškovas likusią kainos dalį sumokės iki 2004 m. birželio 31 d., sudarant notarinę pirkimo-pardavimo sutartį, tačiau pastaroji nebuvo sudaryta, nes

atsakovai nesutvarkė žemės sklypo padalijimo dokumentų. Abejonių kelia tai, jog atsakovai išreiškė sutikimą dėl minėtojo termino, tačiau iki pat jo pabaigos, nesiėmė aktyvių veiksmų sutvarkyti žemės sklypo padalijimo dokumentų. Trečia, šalys 2004 m. liepos 2 d. pasirašė dar vieną sutartį, nustatydamos naują žemės sklypo dokumentų tvarkymo, pirkimo – pardavimo sutarties pasirašymo ir visos sandorio kainos sumokėjimo terminą – iki 2004 m. lapkričio 1 d. Suėjus šiam terminui, atsakovai atsisakė sudaryti pirkimo – pardavimo sutartį pas notarą, akcentuodami, jog žemės sklypo vertė padidėjo, todėl jiems nėra naudinga parduoti šį sklypą už sutartą 32000,00 Lt kainą, nors sutartyje buvo numatyta sąlyga nekeisti žemės sklypo kainos. Vienas iš ikisutartinio sąžiningumo turinio elementų yra reikalavimas nenutraukti pažengusių derybų be pakankamos priežasties. Lietuvos Aukščiausias Teismas yra nurodęs, jog analizuojant, ar šalių derybos buvo toli pažengusios, paprastai reikėtų įvertinti šalių pasirašytus ikisutartinius dokumentus bei kitas aplinkybes, kurios leistų daryti išvadą, kad šalys jau yra susitarusios dėl esminių sandorio sąlygų ir pan. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje). Vienu iš toli pažengusių derybų nustatymo kriterijų pripažįstamas ikisutartinio pasitikėjimo sukėlimas derybų kontrahentui (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 19 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje). Nustatant, ar buvo įgytas ikisutartinis pasitikėjimas, yra vertinami šalių pasiekti susitarimai dėl sandorio sąlygų, derybų trukmė, derybų intensyvumas, sandoriui sudaryti svarbios informacijos atskleidimo faktai, raginimas atlikti tam tikrus parengiamuosius sandoriui sudaryti veiksmus ir kt. Analizuojamos bylos kontekste, pastebėta, jog ieškovas buvo įgijęs ikisutartinį pasitikėjimą atsakovais ir turėjo pagrįstą lūkestį, kad pagrindinė sutartis bus sudaryta. Atsakovų valios keitimas dėl kainos laikytinas nesąžiningas, kadangi ieškovas turėjo pagrįstą lūkestį, jog žemės sklypas bus parduotas už 32000,00 Lt ir kaina nekis, tačiau atsakovai netikėtai persigalvojo. Lietuvos Aukščiausiasis Teismo nutarime į tai nebuvo atkreipta dėmesio, galbūt dėl to, kad ieškinyje nebuvo keliamas reikalavimas atsakovams taikyti civilinę atsakomybę, todėl ir teismui nebuvo pagrindų vertinti jos sąlygų.

Civilinėje byloje Nr. 3K-3-69/2011 kasacinis teismas sprendė klausimą dėl baudos (netesybų) pagal preliminarįją sutartį, nesudarius pagrindinės pirkimo – pardavimo sutarties, mokėjimo. Ieškovas nurodė, jog atsakovas pagal preliminarįją sutartį įsipareigojo pristatyti dujas iki sklypo ribos, pateikti visus sandorio sudarymui reikalingus dokumentus ir parduoti neįkeistą ir kitaip nesuvaržytą sutartį. Iki nustatyto termino, dujos iki žemės sklypo ribos nebuvo pristatytos, todėl nekilnojamojo turto pirkimo – pardavimo sutartis nebuvo sudaryta.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, jog net ir pripažinus, kad sutartis nebuvo sudaryta, būtina įvertinti derybas nutraukusios šalies elgesį sąžiningumo principo požiūriu ir atsakyti į klausimą, ar derybas be pakankamo pagrindo nutraukusi šalis savo elgesiu sukūrė kitai šaliai pagrįstą pasitikėjimą ir įsitikinimą, jog sutartis tikrai bus sudaryta (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 19 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje). Nagrinėjamoje byloje nustatyta, kad atsakovo įsipareigojimas privesti dujas iki sklypo ribų, preliminariojoje sutartyje įrašytas papildomai ranka, sutarties pabaigoje, nenurodant konkrečios datos, todėl šalys galėjo nevienodai suprasti jos vykdymo terminus. Atsakovas, dar galiojant preliminariajai sutarčiai, sudarė su AB „Lietuvos dujos“ naujo buitinio vartotojo sistemos prijungimo prie dujų AB „Lietuvos dujos“ sistemos sutartį, sumokėjo prijungimo įmoką. Dujotiekio įvadas privestas iki žemės sklypo po 2009 m. kovo 12 d. Taigi, atsakovas įvykdė savo įsipareigojimus pagal 2009 m. sausio 25 d. preliminariąją sutartį, bet ne iki 2009 m. kovo 12 d., kaip nustatyta preliminariojoje sutartyje. Teisėjų kolegija taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad atsakovo įsipareigojimo privesti dujas iki sklypo ribos vykdymas priklausė ne tik nuo atsakovo, bet ir nuo specialaus subjekto AB „Lietuvos dujos“. Ši aplinkybė negalėjo būti nesuprantama ieškovui sudarant preliminariąją sutartį, nes naujų vartotojų prijungimas prie dujų sistemų yra specifinė veikla, kurią vykdo atitinkami subjektai. Galiausiai, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad atsakovas buvo sąžiningas, o atsakomybė už sutarties neįvykdymą nustatytu terminu tenka abiem šalims, todėl yra teisėta ir pagrįsta nepriteisti ieškovui iš atsakovo netesybų pagal preliminariąją sutartį.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra konstatavęs, jog nors viešųjų pirkimų santykių pobūdis ir procedūros, kai paskelbiamos išsamios ofertos pateikimo sąlygos ir pagal jas pateikiamas detalus pasiūlymas, *per se* reiškia pažengusių derybų stadiją, tačiau iš kasacinio teismo praktikos dėl ikisutartinės tiekėjų atsakomybės darytina išvada, kad ne pats atsisakymas sudaryti viešojo pirkimo sutartį laikytinas neteisėtu, dėl ko skolininkams (tiekėjams) kiltų pareiga atlyginti kreditoriaus (perkančiosios organizacijos) patirtus nuostolius (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. kovo 9 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje). Tai reiškia, kad tiekėjo nesąžiningumas kaip prielaida kilti jo ikisutartinei atsakomybei negali būti išimtinai siejamas tik su jo atsisakymo sudaryti viešojo pirkimo sutartį faktu, papildomai teismui nevertinant ūkio subjekto įrodinėjamų tokio elgesio priešasčių objektyvumo, svarbos ir pan. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje). Asmens dalyvavimas

konkurse reiškia, kad jis, laimėjęs konkursą, įsipareigoja sudaryti sutartį, kuriai sudaryti ir buvo skelbiamas konkursas. Ūkio subjektas gali būti pripažįstamas nesąžiningu, kai jis, dalyvaudamas konkurse, sutinka su konkurso sąlygomis ir įsipareigoja sudaryti sutartį, tačiau laimėjęs konkursą, jo sąlygas ima traktuoti kitaip ir dėl to nesudaro su konkurso organizatoriumi sutarties (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. balandžio 7 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje).

Ikisutartiniuose santykiuose sąžiningumo pareiga yra susijusi ir su žinomos informacijos, galinčios turėti esminės reikšmės sutarčiai sudaryti, atskleidimu. Kokią informaciją šalys turi atskleisti viena kitai, priklauso nuo šalių teisinio statuso. Pavyzdžiui, jeigu viena sutarties šalis yra vartotojas, o kita verslininkas, nurodoma, jog verslininko pareiga atskleisti informaciją yra didesnė, kadangi vartotojas dėl informacijos, patyrimo, techninių žinių, galimybių derėtis stokos yra mažiau palankesnėje padėtyje nei verslininkas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. spalio 13 d. nutartis civilinėje byloje). Atkreiptinas dėmesys ir tai, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, jog yra galimos situacijos, kai derybų metu yra svarbu atskleisti kitai šaliai ne tik informaciją, turinčią esminę reikšmę sutarčiai sudaryti, bet ir papildomą informaciją, kuri šaliai turi tam tikrą komercinę (gamybinę) vertę vien dėl to, kad jos nežino tretieji asmenys ir ši informacija nėra viešai prieinama (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje).

Civilinėje byloje buvo nagrinėjamas ginčas dėl atsakovės nesąžiningų veiksmų. Ieškovė nurodė, jog ji, pasitikėdama atsakove, jai atskleidė sveikinimų užsakymo, filmavimo, įkėlimo tvarką bei kitas konfidencialias veikimo sąlygas. Atsakovė, pasinaudojusi minėtąja informacija, sukūrė analogišką projektą ir vienašališkai nutraukė derybas. Vienas iš sąžiningumo pareigos ikisutartiniuose santykiuose elementų – konfidencialumo reikalavimas. Derybų metu, šalims nesudarius konfidencialumo sutarties ir nesant išimtinių informacijos apsaugos teisių, bendriausia prasme, šalys neturi konfidencialumo pareigos, tačiau tokiais atvejais, kai viena šalis aiškiai pareiškia kitai šaliai, kad derybų metu pateikiama informacija yra konfidenciali, tokią informaciją sutinkanti priimti šalis netiesiogiai išreiškia savo sutikimą jai suteikiamą informaciją traktuoti kaip konfidencialią (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje). Galimos situacijos, kai informacijos konfidencialumas yra aiškus net ir nenurodžius šio fakto. Tai priklauso nuo sutarties pobūdžio, informacijos prigimties, šalių padėties. Ikisutartinė konfidencialumo, taigi ir sąžiningumo, pareiga yra pažeidžiama, kai derybų metu gauta konfidenciali informacija yra atskleidžiama

tretiesiems asmenims ir tokia informacija yra naudojama savo tikslams neteisėtu būdu. Analizuojamos situacijos kontekste, kasacinis teismas konstatavo, jog „atsakovė, prašydama prisijungimo duomenų prie atitinkamų sistemų, būdama atitinkamos rinkos dalyvė, siekianti šioje rinkoje vykdyti veiklą pagal iš ieškovės įsigyti planuojamą projektą, turėjo suvokti, kad gauna iš ieškovės konfidencialią informaciją, kurios panaudojimas savo tikslams reikštų sąžiningumo pareigos ikisutartiniuose santykiuose nesilaikymą. Vien tai, kad šalys nebuvo sudariusios rašytinio susitarimo, savaime nereiškia, kad atsakovė turėjo teisę be ieškovės sutikimo panaudoti savo tikslams gautą konfidencialią informaciją.“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje). Pabrėžtina ir tai, jog byloje nustatytų aplinkybių visuma rodė, kad derybos buvo toli pažengusios, o tai lėmė, jog ieškovė, įgijusi pasitikėjimą atsakove, jai pateikė konfidencialią informaciją vildamasi, jog ji jos nepanaudos vedama nesąžiningų ketinimų, t. y. analogiško projekto sukūrimui.

Teisės į informaciją įgyvendinimo užtikrinimas – vienas pagrindinių vartotojų apsaugos tikslų tiek Europos Sąjungos, tiek nacionaliniame vartotojų apsaugos teisiniame reguliavime. Tik turėdamas pakankamai informacijos, vartotojas turi galimybę priimti sąmoningą sprendimą dėl prekių ar paslaugų įsigijimo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gegužės 10 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. spalio 13 d. nutartis civilinėje byloje). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, jog verslininko pareiga informuoti vartotoją laikoma tinkamai įvykdyta, jei vartotojui, visų pirma, yra suteikiama visa teisės aktuose reikalaujama informacija, antra, tokia informacija yra suteikta aiškiai ir suprantamai. Reikalavimas pateikti vartotojui informaciją „aiškiai ir suprantamai“ apibrėžiamas kaip apimantis informacijos prieinamumą, vartotojui realios galimybės susipažinti su informacija sudarymą, jos pateikimą įskaitomai, aiškiai, paprasto (nesudėtingo) stiliaus, gerai struktūruota kalba, nevarojant neaiškių terminų, sąvokų, sudėtingų formuluočių, atkreipiant dėmesį į (išryškinant) tuos aspektus, kurie būtini atsižvelgiant į prekės ar paslaugos pobūdį ar kitas aplinkybes, informacija turi būti pateikiama tokiu būdu ir taip, kad būtų lengvai suprantama vartotojui (vartotojas lengvai galėtų suvokti jos prasmę, prekės savybes ir rizikas) ir neklaidintų vartotojo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. spalio 13 d. nutartis civilinėje byloje). Vartotojai turi gauti informaciją, susijusią su prekės sauga, kuri leistų jiems įvertinti konkrečiam gaminiui būdingą riziką ir imtis atsargumo priemonių, būtinų šiai rizikai išvengti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. spalio 13 d. nutartis civilinėje byloje).

Pateiktų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarčių analizė leidžia daryti išvadą, kad sąžiningumas ikisutartiniuose santykiuose apima keletą svarbių pareigų: 1) šalis neturėtų vesti

derybų, jeigu ji apskritai neketina sudaryti sutarties; 2) nors ir nėra šalių pareigos sudaryti sutartį, tačiau sąžiningumas reikalauja, kad toli pažengusios derybos nebūtų nutrauktos be pakankamos priežasties, nes tokiose derybose viena ar kita šalis yra įgijusi pasitikėjimą ir turi visiškai pagrįstą pagrindą tikėtis, jog priešingos šalies ketinimai yra rimti ir sutartis tikrai bus sudaryta; 3) viena ar kita šalis turi pareigą atskleisti esminę ir tam tikrais atvejais papildomą informaciją, kuri turi įtakos šalių valiai sukurti sutartinius įsipareigojimus; 4) jeigu derybų metu šalys vis dėlto nepasiekia susitarimo ar vienai šaliai nepriimtinos kitos šalies siūlomos sąlygos, negalima versti šalies tęsti derybas, jeigu ši nenori derėtis, ar taikyti jai atsakomybę už tai, kad sutartis nebuvo sudaryta.

Sąžiningumas yra vienas fundamentaliausių teisės principų, kuris yra taikomas ne tik ikisutartiniuose (derybiniuose) santykiuose, bet ir sudarant sutartis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. sausio 15 d. nutartis civilinėje byloje). Pareigos elgtis sąžiningai sudarant sutartis nepaisymas, gali lemti sandorio pripažinimą negaliojančiu. Civilinio kodekso 1.81 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujantis sandoris yra niekinis ir negalioja. Sandorio turinys geros moralės požiūriu yra vertinamas pagal gėrio ir blogio, sąžiningumo ir nesąžiningumo sampratą. Kasacinio teismo praktikoje išaiškintas minėtosios teisės normos turinys: įstatyme neatskleistas formuluotės „viešoji tvarka“ ar „gera moralė“ turinys; jis yra įvairialypis ir sietinas ne tik su atliekamais veiksmais, bet ir su tikslais bei veiksmų pasekmėmis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje; 2015 m. gruodžio 28 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. rugsėjo 22 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 9 d. nutartis civilinėje byloje). Taigi, siekiant pripažinti sutartis negaliojančioms pagal Civilinio kodekso 1.81 straipsnį, turi būti įrodyta, kad: 1) sutarties šalių veiksmai yra nesąžiningi; 2) pagrindinis ir vienintelis sutarties šalių ketinimas buvo skirtas tikslui, priešingam viešajai tvarkai ar gerai moralei, pasiekti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 30 d. nutartis civilinėje byloje). Kasacinis teismas yra atkreipęs dėmesį į tai, kad sąžiningas asmuo vykdo įstatyme imperatyviai įtvirtintus teisinius reikalavimus ir sąmoningai nesiekia jų išvengti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje). Asmens elgesys, kuriuo yra siekiama išvengti įstatymuose nustatytų reikalavimų, yra nesąžiningas bei vertybiniu požiūriu smerktinas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas civilinėje byloje Nr. 3K-3-

34-313/2020 sprendė klausimą dėl 9 vertybinių popierių dovanojimo sutarčių (toliau – dovanojimo sutartys), kurias sudarant nebuvo laikomasi nustatytos notarinės formos. Kasacinis teismas, įvertinęs byloje esančias aplinkybes nurodė, kad geros moralės neatitinka asmens veiksmai, kuriais yra sąmoningai išskaidoma dovanotina pinigų suma vien tam, kad būtų išvengta įstatymo reikalaujamos sutarties notarinės formos laikymosi (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje). Šie veiksmai ne visada gali būti susiję su įstatymų reikalaujamos sandorio formos nesilaikymo pažeidimu (tada sandoris būtų negaliojantis pagal Civilinio kodekso 1.93 straipsnio 3 dalį), bet jie gali būti teismo vertinami kaip neatitinkantys viešosios tvarkos ar geros moralės, o tai sudaro pagrindą taikyti Civilinio kodekso 1.81 straipsnį.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje, sąžiningumo principas dažnai minimas taikant specialių kreditoriaus interesų gynbos būdą – *actio Pauliana* institutą (Dirgelienė, 2015, p. 35). *Actio Pauliana* instituto paskirtis yra ginti kreditorių nuo nesąžiningų skolininko veiksmy, kuriais yra mažinamas skolininko mokumas ir kartu mažinama kreditoriaus galimybė gauti visišką savo reikalavimo patenkinimą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. lapkričio 25 d. nutartis civilinėje). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, formuodamas teismų praktiką bylose dėl sandorių nuginkijimo *actio Pauliana* pagrindu, išskyrė tokias būtinašias *actio Pauliana* ieškinio taikymo sąlygas: 1) kreditorius turi turėti neabejotiną ir galiojančią reikalavimo teisę; 2) ginčijamas sandoris turi pažeisti kreditoriaus teises; 3) skolininkas neprivalėjo sudaryti ginčijamo sandorio; 4) skolininkas buvo nesąžiningas, nes žinojo ar turėjo žinoti, kad sudaromas sandoris pažeis kreditoriaus teises; 5) trečiasis asmuo, sudaręs su skolininku atlygintinį dvišalį sandorį, buvo nesąžiningas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus plenarinės sesijos 2012 m. lapkričio 6 d. nutarimas civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gruodžio 19 d. nutartis civilinėje byloje). Teismui sprendžiant bylą pagal *actio Pauliana*, turi būti nustatoma, kaip konkrečiai yra pažeidžiamos kreditoriaus teisės ir interesai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gruodžio 10 d. nutartis civilinėje byloje).

Pagal Civilinio kodekso 6.66 straipsnio taikymą, ginčijamo sandorio šalys laikytinos nesąžiningomis, jeigu jos žinojo ar turėjo žinoti, kad sudaromi sandoriai pažeidžia kitų kreditorių teises (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. kovo 6 d. nutartis civilinėje byloje, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. lapkričio 25 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gruodžio 19 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos

Aukščiausiojo Teismo 2021 m. gegužės 19 d. nutartis civilinėje byloje). Nurodytina ir tai, jog sąžiningas šalies elgesys yra neatsiejamas nuo apdairumo bei rūpestingumo, kuris reikalauja, jog šalys domėtusi kitos sandorio šalies patikimumu, t. y. apie šalies turtinę padėtį, turimus kreditorius, skolų mastą, atsiskaitymus su kreditoriais, ginčus teisme, daiktinių teisių suvaržymus ir pan. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. kovo 6 d. nutartis civilinėje byloje). Pavyzdžiui, jeigu sandorio sudarymo metu viešai internete yra skelbiama apie tai, kad atitinkamas juridinis asmuo turi finansinių problemų, neatsiskaito su darbuotojais, o sandorio šalis tokia informacija nepasidomi ir sudaro sandorį pažeidžiantį kitų asmenų teisės ir teisėtus lūkesčius, pripažįstama, jog šiais veiksmais sandorio šalis pažeidžia imperatyvų reikalavimą būti sąžiningam. Taigi, sąžiningu gali būti laikomas tas įgijėjas, kuris jam prieinamomis priemonėmis pasidomėjo, ar sandorį ketinantis sudaryti asmuo neturi kreditorių, ar sudarant sandorį nebus pažeisti jų interesai. Tokie duomenys gali būti gaunami iš pokalbio su turta parduodančiu asmeniu arba jo atstovu, iš registru, kitų šaltinių (oficialių ar privačių).

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2020 m. gruodžio 10 d. nutartyje nagrinėjo klausimą dėl teisės normų, reglamentuojančių kreditorių teisių pažeidimą kaip *actio Pauliana* sąlygą, aiškinimo ir taikymo. Ieškovė nurodė, UAB „Egvirija“ buvo iškelta bankroto byla, o bankroto byloje patvirtinta 20692,10 Eur kreditorių finansinių reikalavimų. Atsakovas buvo UAB „Egvirija“ vadovas. UAB „Egvirija“, nebegalėdama tinkamai vykdyti savo įsipareigojimų kitiems kreditoriams, ginčijamais 2018 m. rugsėjo 1 d. – lapkričio 14 d. mokėjimais, išmokėjo atsakovui 8565,19 Eur, nurodydama, kad „grąžinama skola atskaitingam asmeniui“. Ieškovės įsitikinimu, ginčijami sandoriai yra negaliojantys *actio Pauliana* pagrindu. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra akcentavęs, kad būtent CK 6.66 straipsnyje įtvirtintas *actio Pauliana* institutas yra teisinis pagrindas, kuriuo remdamasis, bankroto administratorius turi galimybę nuginčyti iki bankroto bylos iškelimo įmonės atliktus mokėjimus (atsiskaitymus), dėl kurių neteisėtai suteiktas prioritetas vienam iš kreditorių ir atitinkamai sumažinta galimybė kitiems kreditoriams gauti reikalavimų patenkinimą iš bankrutuojančios įmonės turto (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. rugsėjo 30 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gruodžio 10 d. nutartis civilinėje byloje). Skolininkas elgiasi nesąžiningai ir tais atvejais, kai būdamas nemokus suteikia pirmenybę kitam kreditoriui arba kitaip pažeidžia kreditoriaus teises. Nurodytina, jog Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išplėstinės teisėjų kolegijos 2019 m. gruodžio 9 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. e3K-7-278-469/2019 išaiškinta, kad įmonei atsidūrus tokioje būsenoje, kai ji negali ir negalės atsiskaityti su kreditoriais, atsakingi asmenys privalo inicijuoti bankroto bylą, o atsiskaitymas su kreditoriais,

išskyrus atvejus, kai įmonė tokius sandorius sudaryti privalėjo, negali būti vykdomas, kad būtų išvengta neteisėto pranašumo suteikimo vieniems kreditoriams sumažinant likusiųjų galimybes gauti reikalavimų patenkinimą. Pažeidus šias įstatymo nuostatas, nemokios įmonės sudarytas sandoris gali būti nugynčytas Civilinio kodekso 6.66 straipsnio pagrindu, o sumokėtos lėšos išreikalautos iš jas neteisėtai gavusio nesąžiningo kreditoriaus. Akcentuotina ir tai, jog kasacinio teismo praktikoje pažymėta, kad, sprendžiant, ar buvo pažeistos kreditoriaus teisės ginčijamu sandoriu suteikiant pirmenybę kitam kreditoriui, reikia turėti omenyje tai, jog kol skolininkui nėra iškelta bankroto byla, įstatymai nenustato bendrojo kreditorių lygybės principo, būdingo bankroto situacijai, todėl įprastai skolininko sudarytas sandoris, kuriuo tenkinamas vieno iš kreditorių reikalavimas, nors ir yra suėję prievolių vykdymo kitiems kreditoriams terminai, įstatymų yra leidžiamas net ir esant neįvykdytiems įsipareigojimams kitiems kreditoriams (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. kovo 6 d. nutartis civilinėje byloje). Be kita ko, kasacinio teismo praktika, aiškinanti skolininko teisę prioritetiškai atsiskaityti su vienu ar keliais kreditoriais tais atvejais, kai įmonė (skolininkas) jau turi finansinių sunkumų, yra formuojama ta linkme, kad tokie sandoriai paprastai gali būti pateisinami tik tokiais atvejais, kai yra teisinis pagrindas konstatuoti skolininko kaip verslo subjekto – protingo asmens elgesio standartus atitinkančius veiksmus sąžiningai siekiant naudoti įmonei ar atsiskaitymo su visais jos kreditoriais įstatymų nustatyta tvarka (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. kovo 6 d. nutartis civilinėje byloje; 2013 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje; 2014 m. lapkričio 20 d. nutartis civilinėje byloje). Nagrinėjamos civilinės bylos kontekste, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad UAB „Egvirija“ nebuvo nei pareigos, nei būtinybės atsiskaityti su atsakovu, todėl jo veiksmai buvo nesąžiningi.

Pareiga elgtis sąžiningai, vyrauja ir sutarties vykdymo etape. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, jog sutarčių teisėje, ypatingą vaidmenį atlieka sąžiningumo principas, kurio viena iš svarbiausių išraiškos formų yra šalių tarpusavio bendradarbiavimo pareiga sutartinių santykių metu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-44-313/2021). Sutarties šalių bendradarbiavimo procesas turi vykti sąžiningumo ir geros valios sąlygomis. Tai reiškia, kad sutarties šalies elgesys negali būti priešingas tiems lūkesčiams, kuriuos ji savo veiksmais, atliktais vykdant sutarties sąlygas, suformavo kitai sutarties šaliai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. vasario 14 d. nutartis civilinėje byloje, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje). Bendradarbiavimas – tai abiejų šalių aktyvūs ir koordinuoti tarpusavio veiksmai siekiant sutarties tikslo, t. y. abipusės gausimos naudos iš sutarties tinkamo įvykdymo.

Bendradarbiavo pareiga reikalauja, kad šalys sudarytų tinkamas sąlygas prievolės vykdymui, prireikus keistūsi informacija, kuri yra reikšminga prievolei įvykdyti, laiku praneštū apie kylančias prievolės įvykdymo kliūtis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. kovo 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-177-687/2015). Pažymėtina, kad tam tikrais atvejais, bendradarbiavimas gali pasireikšti ir pasyviais veiksmais. Paminėtina ir tai, jog ši (bendradarbiavimo) pareiga yra vienodai svarbi abiem sutarties šalims. Šalis, nesilaikiusi bendradarbiavimo pareigos, neturi teisės atsisakyti vykdyti savo prievolę, nepriimti atliktų darbų bei nemokėti rangovui už faktiškai atliktus darbus vien dėl to, jog kita teisiųjų santykių šalis nepakankamai bendradarbiavo. Netinkamas bendradarbiavimo pareigos įgyvendinimas, t. y. jos neįgyvendinimas, gali lemti, kad sutarties tikslas – jos tinkamas įvykdymas – nebus pasiektas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje).

Reikalavimas elgtis sąžiningai yra keliamas net ir po sutarties pabaigos. Šiame kontekste nurodytina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. birželio 27 d. nutartis, kurioje buvo sprendžiama, ar lizingo davėjo, vienašališkai nutraukusio lizingo sutartį dėl lizingo gavėjo padaryto esminio jos pažeidimo, vėlesni veiksmai atitiko sąžiningumo kriterijus. Ieškovas AB „SEB lizingas“ su trečiuoju asmeniu UAB „SAAS Capital Management Group“ sudarė transporto priemonės finansinio lizingo sutartį, o su atsakove – laidavimo sutartį, kuria atsakovė įsipareigojo kaip solidarioji bendraskolė atsakyti ieškovui, jei skolininkas neįvykdys visų ar dalies savo prievolių pagal lizingo sutartį. Ieškovas informavo trečiąjį asmenį, kuriam buvo iškelta bankroto byla, jog jam nepadengus skolų, lizingo sutartis bus vienašališkai nutraukiama, taip pat raštu kreipėsi į atsakovę dėl pradelstų įmokų ir delspinigių padengimo bei nuostolių atlyginimo už skolininką. Atsakovė kreipėsi į ieškovo, prašydama finansuojamą turtą ir įsipareigojimus perleisti jos vardu, tačiau ieškovas automobilį pardavė UAB „Krasta auto“. Atsižvelgdama į tai, atsakovė kreipėsi į ieškovo, prašydama atleisti ją nuo laidavimo pareigos, paaiškėjęs, kad automobilis buvo parduotas ne jai, nors ji to prašė, o kitam asmeniui. Ieškovas atsisakė patenkinti ieškovės prašymą ir pareikalavo vykdyti laidavimo sutartį, t. y. sumokėti 156,96 Lt skolą, 118,13 Lt delspinigius, 10221,21 Lt nuostolių. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad sąžiningumo reikalavimas, kaip fundamentalus civilinės teisės ir konkrečiai sutarčių teisės principas, saisto lizingo sutarties šalis ne tik sutarties sudarymo ar vykdymo metu, bet ir po sutarties nutraukimo, nes nuostolių dėl sutarties nutraukimo atsiradimas ir jų dydis gali priklausyti ne tik nuo objektyvių aplinkybių, kurių šalys negali pakeisti, bet ir nuo jų sąžiningo elgesio viena kitos teisiųjų ir pareigų atžvilgiu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. birželio 27 d. nutartis). Lizingo sutarties šalių elgesys po

sutarties nutraukimo dėl skolininko kaltės pripažįstamas sąžiningu, jeigu lizingo gavėjas nevilkina lizingo sutarties dėl buvusio daikto grąžinimo lizingo davėjui, o priešingai, imasi būtinų priemonių operatyviai sugrąžinti daiktą jo teisėtam savininkui. Tuo tarpu, lizingo davėjas deda visas būtinas ir protingas pastangas daiktui realizuoti už didžiausią įmanomą kainą arba naujai lizingo sutarčiai sudaryti bei taip sumažinti savo galimus nuostolius ir pan. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. birželio 27 d. nutartis). Nurodytina, jog sąžiningumo principo reikalavimų nesilaikymas gali reikšti ir kreditoriaus kaltę dėl nuostolių atsiradimo, ir atitinkamai skolininko teisę reikalauti sumažinti iš jo priteistinių nuostolių atlyginimą, apskritai atmesti kreditoriaus reikalavimą atlyginti nuostolius. Kreditoriaus kaltė dėl nuostolių atsiradimo pripažįstama tada, kai yra nustatomas nesąžiningas kreditoriaus elgesys, kuris yra siejamas su kreditoriaus veiksmų atlikimu siekiant sumažinti nuostolius arba užkirsti galimybę jų padidėjimui. Manytina, kad kreditoriaus veiksmai, kuriais jis stengiasi kuo pigiau parduoti daiktą, laikyti nesąžiningi ir jo teisė į nuostolių, patirtų dėl to, kad jis pats elgėsi neapdairiai, negali būti ginama. Būtent dėl savo nesąžiningo veikimo arba neveikimo, kreditoriui kyla didesnė atsakomybė dėl sutarties nutraukimo. Nagrinėjamos bylos kontekste, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad ieškovo nesąžiningi veiksmai, t. y. bendradarbiavimo pareigos nevykdymas, buvo pagrindas nuostolių atsiradimui. Taigi, šioje nutartyje išryškėja keli esminiai momentai, susiję su sutartiniais teisiniais santykiais: 1) pareiga elgtis sąžiningai galioja net ir po sutarties nutraukimo; 2) sąžiningas elgesys yra siejamas su šalių bendradarbiavimu siekiant sumažinti atsiradusius nuostolius arba užkirsti kelią jų išaugimui; 3) kreditoriaus teisė į nuostolių atlyginimą negali būti ginama, jeigu jis pats elgiasi nesąžiningai.

Esminis sutarties aiškinimo principas yra sąžiningumo principas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad įstatyminės sutarčių aiškinimo nuostatos reikalauja sutartį aiškinti laikantis sąžiningumo principo ir prioritetiškai siekiant nustatyti tikruosius sutarties šalių ketinimus, neapsiribojant pažodiniu sutarties teksto aiškinimu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. rugsėjo 27 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. spalio 30 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. spalio 12 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 9 d. nutartis civilinėje byloje), tačiau teismai, remdamiesi bendraisiais teisės principais, negali modifikuoti šalių sudarytos sutarties sąlygų. Be kita ko,

sutarties sąlygos turi būti aiškinamos taip, kad aiškinimo rezultatas nereikštų nesąžiningumo vienos iš šalių atžvilgiu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje).

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėjo civilinę bylą, kurioje sprendė klausimą dėl automobilio pirkimo – pardavimo sutarties nevykdymo padarinių taikymo, sutarties nutraukimo ir nuostolių priteisimo. Ieškovė nurodė, kad sudarė automobilio pirkimo – pardavimo sutartį, pagal kurią atsakovas įsipareigojo perduoti ieškovei naują automobilį. Ieškovė atsakovui sumokėjo avansą, o likusioji pinigų suma turėjo būti pervesta automobilio pardavimo metu, tačiau atsakovas, nustatytu terminu, automobilio neperdavė. Ieškovei buvo gražintas atsakovui sumokėtas avansas, tačiau ji patyrė nuostolių dėl pakaitinio automobilio nuomos, trūkstamos automobilio laisvų rankų įrangos, kuri buvo numatyta su atsakovu sudarytoje sutartyje, įdiegimo bei kainų skirtumo tarp atsakovo parduodamo ir realiai įsigyto automobilio. Pirmosios instancijos teismas pažymėjo, kad ieškovės pateikti duomenys patvirtinto, jog ji nusipirko brangesnį automobilį, tačiau nebuvo pateikta pagrindžiančių įrodymų, jog ji negalėjo nusipirkti tokio pat automobilio. Taip pat buvo svarstoma, ar buvo būtinybė dėl darbo funkcijų pirkti brangesnį automobilį. Klaipėdos miesto apylinkės teismas konstatavo, jog didesnio nei faktiškai asmens patirto žalos dydžio atlyginimas reikštų tokio asmens nepagrįstą praturtėjimą, todėl vadovaujantis bendraisiais teisės principais, ieškovės nuostoliai yra 10000,00 Lt. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2013 m. liepos 2 d. nutartimi pakeitė šį sprendimą, nuroydamas, kad „šalių sutartyje sulygtos netesybos yra jų suderinta valia nustatyta sutarties sąlyga, kuri saisto šalis tuo atveju, jeigu sutartis neįvykdoma ar netinkamai įvykdoma. Kasacinio teismo nurodyta, kad, sprendžiant dėl priteistinių sutartinių netesybų dydžio, svarbu atsižvelgti į tai, jog netesybos nustatytos šalių valia jų sudarytoje sutartyje, įvertinti konkrečių sutartinių santykių pobūdį. Teismas neturėtų iš esmės paneigti šalių valios dėl atsakomybės už sutartinių įsipareigojimų nevykdymą <...>. Teisėjų kolegija pažymi, kad tuo atveju, jeigu sutartyje sulygstama tik dėl baudos, taikytinos vienai sutarties šaliai, ir vėliau tokios sutarties sąlygos šalys neginčija, teismas negali šalių lygiateisiškumo, teisingumo ir protingumo principų pagrindu keisti šalių susitarimo dėl tokio prievolių vykdymo užtikrinimo ir priteisti šaliai minimalius nuostolius, kurių nereikia įrodinėti, tačiau šalys dėl tokių nesitarė. Nagrinėjamu atveju, šalių sudarytoje automobilio pirkimo-pardavimo sutartyje, nėra nustatyto pagrindo priteisti baudą (netesybas) pirkėjui, kai pardavėjas pažeidžia sutarties įvykdymo terminą, be to, bylos nagrinėjimo metu nenustatyta ir pagrindo teismui savo

iniciatyva priteisti baudą (netesybas).“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje). Pastebėtina, jog nors sąžiningumo principas yra itin svarbus sutarties aiškinimo principas, tačiau jis turėtų būti taikomas korektiškai ir atsargiai, tik įvertinus visas byloje esančias aplinkybes, kadangi tai gali lemti ir sutarties šalių valios iškreipimą bei kartu sutarties laisvės principo pažeidimą.

Pateikta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sutarčių teisės bylų apžvalga leidžia teigti, kad sąžiningumo principas yra ypatingos reikšmės sutarčių teisės principas. Per sąžiningumo principą ir sutartinius teisinius santykius, ateina moralė. Sutartiniuose santykiuose veikimas pagal sąžiningumo principą reiškia laikytis teisės aktuose nustatytų reikalavimų, nepiktnaudžiauti kito asmens pagrįstu pasitikėjimu, atskleisti esminę, o tam tikrais atvejais ir papildomą informaciją, turinčią įtakos sutarties sudarymui bei sutarties šalies saugumui (prekių naudojimo kontekste). Sąžiningumas yra neatsiejamas ir nuo bendradarbiavimo, siekiant tinkamai įgyvendinti sutartyje numatytas prievoles. Visi šie veiksmai yra nesavanaudiški bei prosocialūs. Sutarties šalys, veikdamos pagal sąžinę, gerbia ir saugo viena kitos teises. Sutarties šalis, kuri nesilaiko sąžiningumo reikalavimo, privalo atsakyti už kitai šaliai sukeltus nuostolius. Nors sąžiningumo principas yra fundamentalus sutarčių teisės aiškinimo principas, tačiau jis turėtų būti taikomas racionaliai. Netinkamas jo taikymas bei interpretavimas gali lemti sutarties šalių valios iškreipimą. Galima įžvelgti, jog Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje, sąžiningumo kategorija esminiais aspektais yra sutampanti. Minėtųjų teismų jurisprudencijoje nurodoma, kad viena iš svarbiausių sąžiningumo išraiškų yra informacijos atskleidimas. Tiek Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, tiek Lietuvos Aukščiausiais Teismas pabrėžia, jog subjektai iš teisinių santykių kylančias teises ir pareigas privalo vykdyti sąžiningai, t. y. taip, kad nebūtų pažeidžiamos kitų asmenų teisės, laisvės. Pažeidus nurodytuosius reikalavimus, kyla atsakomybė.

IŠVADOS

1. Filosofiniuose šaltiniuose vyrauja intelektualinė sąžinės samprata, kurioje sąžinė yra siejama su proto pradū, sąžinę aiškinant kaip žinių taikymą atliktiems, atliekamiems bei ketinamiems atlikti veiksams. Religijoje randame pasekminės sąžinės užuomazgū, sąžinės sampratą siejant su jausmais, kurie yra tarsi bausmė už sąžinės sprendimo nevykdymą arba netinkamą vykdymą. Filosofijoje sąžiningas elgesys apibūdinamas kaip nesavanaudiškas ir prosocialus. Religijoje sąžiningo elgesio pavyzdžiai nėra pateikiami, apsiribojant nuoroda, jog individo elgesys turi atitikti sąžinę. Sąžinės reguliuojamoji (įstatyminė) bei baudžiamoji funkcijos vyraujančios religijoje, leidžia įžvelgti sąsają su teise.
2. Teisiniame diskurse vyraujanti sąžiningumo samprata esminiais aspektais sutampa su filosofiniuose bei religiniuose šaltiniuose pateikta sąžinės / sąžiningumo koncepcija. Tiek teisės doktrinoje, tiek teismų jurisprudencijoje, sąžiningumas yra suprantamas kaip vertybinis teisės subjekto elgesio matas, kuris riboja jo netinkamą elgesį. Galima įžvelgti, jog sąžiningumas, kaip vertybė, yra tapęs principu, išreiškiančiu proto, teisingo ir sąžiningo elgesio standartą, todėl jų atskyrimas teisėje nebūtų korektiškas.
3. Darbe analizuotuose teisės aktuose, be kita ko Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse, nėra detalizuojamas sąžiningumo principo turinys – turinio apibūdinimas priklauso nuo faktinių aplinkybių, todėl kyla grėsmė, kad teismai, interpretuodami bei taikydami sąžiningumo principą bylose, gali išreikšti savo subjektyvią poziciją. Tam, kad būtų galima išvengti priekaištų dėl teismo (ne)kompetencijos ir (ar) šališkumo, siūlytina, jog teisėjai, argumentuodami savo poziciją bendraisiais teisės principais, be kita ko – sąžiningumo principu, paaiškintų, kodėl buvo pasirinktas būtent toks teisės principų aiškinimas, bei atsižvelgtų į bendrųjų principų taikymą ir aiškinimą ankstesnėse bylose (jeigu jie taikyti analogiškoje arba panašioje situacijoje).
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nagrinėtose apkaltos bylose, sąžiningumas suprantamas kaip vertybė arba sąžiningo elgesio charakteristika. Individas, eidamas Respublikos Prezidento, Seimo nario pareigas, turi veikti paisydamas sąžinės. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, teikiamose išvadose nurodydamas sąžiningo elgesio pavyzdžius, patvirtina filosofiniuose šaltiniuose pateiktą teiginį, jog teismai, nagrinėdami bylas, apibūdina, koks elgesys nelaikytinas nesavanaudiškas bei prosocialus. Nesąžiningas

elgesys – pagrindas konstitucinei atsakomybei kilti. Tai leidžia teigti, jog sąžiningumas yra įtvirtintas konstitucinėje doktrinoje bei jurisprudencijoje kaip konstituciniu lygmeniu ginama teisinė vertybė.

5. Galima išvelgti, jog Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje, sutarčių teisės klausimais sąžiningumo principui teikiama ypatinga reikšmė. Pasak teismo, sąžiningumas yra imperatyvus reikalavimas, kurio sutarties šalys privalo paisyti nuo pat sutarties pradžios iki jos pabaigos. Sutartiniuose santykiuose, be kita ko, prekių naudojimo kontekste, veikimas pagal sąžiningumo principą reiškia pareigą laikytis teisės aktuose nustatytų reikalavimų, nepiktnaudžiauti kito asmens pagrįstu pasitikėjimu, bendradarbiauti, atskleisti informaciją (esminę ir / arba papildomą), turinčią įtakos sutarties sudarymui, vykdymui. Aiškinant sutarties turinį, sąžiningumo principas turėtų būti taikomas racionaliai – taip, kad nebūtų iškreipta sutarties šalių valia. Galima išvelgti, jog teismai, taikydami civilinę atsakomybę sutartiniuose santykiuose, gina sąžiningumą, kaip vertybę.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 74-2262.
3. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (2016). TAR, 23709.
4. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 36-1340.
5. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, 64-1914.

Specialioji literatūra:

6. Aristotelis (1990). *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis.
7. Alexy, R. (2005). *Teisinio argumentavimo teorija. Mokymas apie racionalų diskursą arba Teisinio pagrindimo teorija*. Vertė: J. Galginaitis, A. Galginaitytė. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
8. Arlauskas, S., Jokubauskas, R. (2013). Sąžiningumo principas prievoliniuose teisniuose santykiuose. *Jurisprudencija*, 20 (4), 1368 – 1390.
9. Baltrimas, J., Lankauskas, M. (2014). Argumentavimas remiantis teisės principais: atkuriamasis ir plėtojamasis būdai. *Teisės problemos*, Nr. 3 (85), 5 – 51.
10. Birmontienė, T. et al. (2002). *Lietuvos konstitucinė teisė*. Antrasis leidimas. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
11. Charlamov, V. (2010) *Sąžinė ir Biblija* [intearktyvus] Prieiga per internetą: <https://straipsniai.lt/bendravimas/sazine-ir-biblija-harmonijoje/> [žiūrėta 2023 m. vasario 25 d.]. Vertė: N. Latužienė .
12. Dirgelienė, I. (2015). Sutarties šalių nesąžiningumą ribojantys institutai: actio Pauliana ir netiesioginis ieškinys. *VERSLO IR TEISĖS AKTUALIJOS/CURRENT ISSUES OF BUSINESS AND LAW*, 10, 30 – 45.
13. Fletcher, G. P. (1996). *Basic Concepts of Legal Thought*. New York: Oxford University Press.
14. Gumbis, J. (2018). *Teisinis argumentavimas: realistinis požiūris*. Vilnius: [s.n.].
15. Hondius, E. et al. (2004). *Towards a European Civil Code*. Third Fully Revised and Expanded Edition. Nijmegen: Kluwer Law International.
16. Hegel, G.W.F. (2000). *Teisės filosofijos pamatai*. Vertė L. Anilionytė. Vilnius: Mintis.
17. Kromerova, E. (2018). Prosocialaus elgesio formavimasis universiteto liberalaus ugdymo procese. *Laisvalaikio tyrimai*, 1 (11), p. 1 – 10 [interaktyvus]. Prieiga per

- interneta: <https://journals.lsu.lt/laisvalaikio-tyrimai/article/view/199> [žiūrėta 2023 m. kovo 10 d.].
18. Kiršienė, J. et al. (2004). *Civilinė teisė. Bendroji dalis. I tomas*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
 19. Lastausienė, G. (2006). Turiningasis teisinio teksto aiškinimas – panacėja ar pavojus? *Jurisprudencija*, t. 8 (86), 63 – 70.
 20. Lastauskienė, G. (2012). Korektiško teisės principų taikymo prielaidos. *Teisė*, t. 85, 46 – 60.
 21. Lastauskienė G. (2012). Teismų „interpretacinis žaismas“ ir jo doktrininės prielaidos. *Jurisprudencija*, t. 19 (4), p. 1343 – 1359.
 22. Lastauskienė, G. et al. (2020). *Teisės teorija*. Vadovėlis. 1 leidimas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
 23. Murauskas, D. (2022). *Kodėl teisės principai neturi pakeisti teisės normų?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2022/02/23/d-murauskas-kodel-teises-principai-neturi-pakeisti-teises-normu/> [žiūrėta 2023 m. balandžio 4 d.].
 24. Mesonis, G. (2009). Konstitucijos hermeneutika: teisės ir filosofijos sintezė. *LOGOS*, 58, 36 – 43.
 25. Mikelėnas, V., Vileita, A. ir Taminskas, A. (2001). *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos*. Vilnius: Justitia.
 26. Mikelėnas, V. (2003). Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia.
 27. Mizaras, V. et al. (2009). *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Justitia.
 28. Papirtis, L., V. et al. (2005). *Civilinė teisė. Bendroji dalis. II tomas. Vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
 29. Paškus, A. (1991). *Sąžinė psichologiniu požiūriu*. Chicago, IL: „Draugo“ spaustuvė.
 30. Palevičienė, S. *Palikti negalima atsisakyti – kur dėsimė kablelį, kalbėdami apie sąžiningumo principo reikšmę šiuolaikinėje sutarčių teisėje* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=54&str=94155> [žiūrėta 2022 m. lapkričio 20 d.].
 31. Pakalniškis, V. (2004). Civilinės teisės principai. Iš Kiršienė, J. et al. (2004). *Civilinė teisė. Bendroji dalis. I tomas*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 53 – 71.

32. Robert, C. Roberts, West, R. (2020). The Virtue of Honesty: A Conceptual Exploration. Iš: Miller, C. B., West, R. (2020). *Integrity, Honesty, and Truth Seeking, Virtues*. USA: Oxford University Press, 1 – 344.
33. Stančienė, D. M. (2001). *Tomo Akviniečio etika*. Mokomasis – metodinis leidinys. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
34. Stout, L. (2017). *Sąžinės ugdymas: kaip geri įstatymai formuoja gerus žmones*. Vertė: D. Janušaitienė. Vilnius: Eugrimas.
35. Zimmerman, R., Whittaker, S. (2000). *Good faith in European contract law*. Cambridge: Cambridge university press.

Teismų praktika:

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išvados ir nutarimai:

36. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada. *Valstybės žinios*, 49-1600.
37. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 32-1114.
38. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. spalio 27 d. išvada. *Valstybės žinios*, 128-6545.
39. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 133-6800.
40. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. birželio 3 d. išvada. TAR, 7164.
41. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 19 d. išvada. TAR, 20413.
42. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 22 d. išvada. TAR, 2018, 60.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarimas, nutartis:

43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-38/2005.
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 6 d. nutarime civilinėje byloje Nr. 3K-P-382/2006.
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-299/2009.
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. balandžio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-127/2010.

47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. rugpjūčio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-355/2010.
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. rugsėjo 27 d. nutartis civilinėje byloje 3K-7-262/2010.
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-69/2011.
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-44/2011.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-213/2011.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 6 d. nutarimas civilinėje byloje Nr. 3K-P-311/2012.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-47/2013.
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. kovo 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-130/2013.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-336/2013.
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-367/2013.
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-364/2013.
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-400/2013.
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-554/2014.
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. vasario 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-29/2014;
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. rugsėjo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-410/2014.
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-452/2014.

63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. lapkričio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-516/2014.
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. lapkričio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-513/2014.
65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2014 m. gegužės 22 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-286/2014.
66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. sausio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-41/2015.
67. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. spalio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-537-690/2015.
68. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. lapkričio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-617-611/2015.
69. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-703-706/2015.
70. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-689-695/2015.
71. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-248-421/2016.
72. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-207-219/2016.
73. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gegužės 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. E3K-3-234-469/2017.
74. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-62-690/2018.
75. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-122-969/2018.
76. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gegužės 10 d. nutartis civilinėje byloje e3K-3-205-916/2018.
77. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-229-378/2018.
78. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. spalio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-340-248/2018.

79. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gruodžio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-502-313/2018.
80. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. sausio 15 d. nutartis civilinėje byloje e3K-3-89-915/2019.
81. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-58-378/2019.
82. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. kovo 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-56-248/2020.
83. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-67-248/2020.
84. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. birželio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-203-403/2020.
85. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-223-1075/2020.
86. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. rugsėjo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-231-684/2020.
87. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gruodžio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-338-969/2020.
88. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. spalio 13 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-246-1075/2021.
89. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. spalio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-265-684/2021
90. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. lapkričio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-252-969/2021.
91. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-35-823/2021.
92. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-44-313/2021.
93. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. gegužės 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-124-403/2021.
94. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. gegužės 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-131-403/2021.

95. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-208-1075/2021.
96. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. rugsėjo 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-231-611/2021.
97. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. rugsėjo 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-188-1075/2022.
98. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. lapkričio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-241-381/2022.
99. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-266-1075/2022.
100. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-46-469/2022.

Kiti šaltiniai:

101. Cambridge Dictionary [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/honest> [žiūrėta 2022 m. lapkričio 16 d.].
102. Katalikų pasaulio leidiniai. Sąžinė. KBK [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://katekizmas.lt/kbk/dalis3/skyrius1/poskyris1/skirsnis6> [žiūrėta 2023 m. kovo 28 d.].
103. Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/> [žiūrėta 2022 m. lapkričio 16 d.].
104. Missouri State University. *Phi 110 lecture 24 1 - apps.missouristate.edu* [interkatyvus]. Prieiga per internetą: <https://apps.missouristate.edu/outreach/icourses/transcripts/PHI110L24.pdf> [žiūrėta 2023 m. vasario 26 d.].
105. Merriam – Webster [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/honesty> [žiūrėta 2022 m. lapkričio 16 d.].
106. The Gideons International (2007). *Naujasis Testamentas*. Vertė: Č. Kavaliauskas. Vilnius: Lietuvos Biblijos draugija.
107. Online Library of Liberty. *Aristotle and virtue ethics, Online Library of Liberty* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://oll.libertyfund.org/quote/aristotle-virtue-ethics> [žiūrėta 2022 m. vasario 26 d.].

108. Teise. pro. *Patvirtinta dešimtmečio Lietuvos Teismų Vystymosi Vizija* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2022/12/19/patvirtinta-desimtmecio-liuovos-teismu-vystymosivizija/?fbclid=IwAR2eHJXGMayRBjYuEvtanjtCixMLpN9VpFTyT0Yd46egSRehlLOD8oeDC0o> [žiūrėta 2022 m. lapkričio 25 d.]

SANTRAUKA

Sąžiningumas kaip teisiškai ginama vertybė: Lietuvos teismų jurisprudencijos pavyzdžiu

Greta Lenkšaitė

Magistro baigiamajame darbe yra analizuojama sąžiningumo, kaip fundamentalios vertybės, išraiška bei gynimas Lietuvos Respublikos teismų jurisprudencijoje. Pirmojoje mokslo tiriamojo darbo dalyje yra atskleidžiama sąžiningumo samprata, pateikiama filosofiniuose bei religiniuose šaltiniuose. Sąžinė kyla iš Dievo, tradicijų bei asmens. Filosofiniuose šaltiniuose vyrauja intelektinė sąžinės samprata. Religijoje randame pasekminės sąžinės užuomazgų. Filosofijoje sąžiningas elgesys yra apibūdinamas kaip nesavanaudiškas bei prosocialus. Religijoje sąžinė suprantama kaip įstatymas, nustatantis tinkamo elgesio standartus, arba kaip teisėjas, kuris asmeniui atlikus sąžinei priešingus veiksmus, skiria bausmę – emocines kančias. Antrojoje dalyje sąžiningumas analizuojamas kaip teisinė kategorija. Atkreipiamas dėmesys, jog sąžiningumas, kaip vertybė, ir sąžiningumo principas yra tapačios kategorijos. Sąžiningumo principo turinys nėra atskleidžiamas nei Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, nei Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse. Teismai, įvertinę byloje esančias aplinkybes, nustato, ar asmens elgesys atitinka sąžiningumo principą. Argumentavimas remiantis sąžiningumo principu leidžia priimti objektyvų bei teisingą sprendimą, tačiau tam tikrais atvejais dėl jo (sąžiningumo principo) abstraktaus turinio, kyla grėsmė, jog teismai, interpretuodami bei taikydami sąžiningumo principą nagrinėjamose bylose gali išreikšti savo subjektyvią poziciją. Trečiojoje dalyje analizuojama Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencija. Nustatoma, jog sąžiningumo samprata, pateikiama filosofiniuose, religiniuose šaltiniuose bei teisiniame diskurse yra sutampanti. Teismai ne tik nurodo, koks elgesys yra sąžiningas, tačiau jį ir gina.

SUMMARY

Honesty as a Legally Protected Value: Example of the Jurisprudence of Lithuanian Courts

Greta Lenkšaitė

The master's thesis analyzes the expression and defense of honesty as a fundamental value in the jurisprudence of the courts of the Republic of Lithuania. The first part of the scientific research paper reveals the concept of honesty, presented in philosophical and religious sources. Conscience comes from God, traditions, and the person. Philosophical sources are dominated by the intellectual concept of conscience. In religion we find the rudiments of a consequent conscience. In philosophy, honest behavior is described as selfless and prosocial. In religion, conscience is understood as a law that sets the standards of proper behavior, or as a judge who, when a person commits actions contrary to conscience, imposes a punishment - emotional suffering. The second part analyzes honesty as a legal category. Attention is drawn to the fact that honesty, as a value, and the principle of honesty are of the same category. The content of the principle of fairness is not revealed either in the Constitution of the Republic of Lithuania or in the Civil Code of the Republic of Lithuania. Courts, after assessing the circumstances of the case, determine whether the person's behavior complies with the principle of honesty. Argumentation based on the principle of fairness allows to make an objective and fair decision, but in certain cases due to its abstract content, there is a threat that the courts may express their subjective position when interpreting and applying the principle of fairness in the cases under consideration. The third part analyzes the jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania and the Supreme Court of Lithuania. It is determined that the concept of honesty, presented in philosophical, religious sources and legal discourse, coincides. Courts not only dictate what behavior is fair, but also defend it.